

HIÁNYZÓ HŐSKÖLTÉSZET – AMATŐR MÚLTSZEMLELET

FOLKLORISZTIKAI TANULMÁNY A TUDOMÁNYOS DILETTANTIZMUSRÓL

Jelen dolgozatom a *Magyar Népköltészeti Lexikon* (SZEMERKÉNYI, 2013) számára írott szócikkek tapasztalatából született. A műfaj ugyanis megköveteli az alaposítást és pontosságot, ugyanakkor mindenféle bőbeszédűséget nélkülöz, így a minősítések és magánjellegű vélemények mellett a szerzők és szerkesztők kénytelenek elhagyni fontos, ám időnként messzire vezető oldalágakat egy-egy történet elbeszélése során. Másrészt pedig „evés közben jön meg az étvágy”, a lexikon szerkesztése folyamán egy sor olyan probléma is az érdeklődés középpontjába került, amelyek az előzetes munkálatok, a címszavak listájának összeállítása során még nem merültek fel. E tanulmány is egy ilyen, „menet közben” érdekessé vált kérdést jár körül, nevezetesen a múltban szakértelem nélkül, vagy nem eléggé alapos hozzáértéssel elmerülő, majd nézeteiket széles körben népszerűsíteni szándékozó amatőr múltbúvárokról kíván szólni – egy folklorista szemével. Annál is inkább fontos ez, mert a lexikon műfaja, amellett, hogy tömör és lényeglátó, még egy fontos kritériumnak kell megfeleljen: nem csupán a szakmának és a rokon tudományok képviselőinek ad elsődleges fogódzót, hanem a lehető legszélesebben értelmezett nagyközönséget kívánja beavatni. A nagyközönség soraiban hódító dilettáns mozgalmak ellentételezésére is szolgál tehát, így semmi esetre sem hagyhatja figyelmen kívül a jelenség meghatározását és értelmezését.

Az általam a lexikon számára írott szócikkek jelentős része a honfoglaláshoz, illetve a magyarság korai történetéhez kapcsolódik. A cikkek bibliográfiájának összeállításakor megdöbbenve tapasztaltam, hogy például egy *Csodaszarvas-monda*, vagy *rovásírás* témához több, eddig számomra ismeretlen, nem néprajzos, régész, történész, nyelvész vagy irodalomtudós szerző művével találkozhatunk az adatbázisokban, mint szakmabeliével. Olykor nehéz eldönteni, hogy egy-egy irodalmi tétel vajon hiteles tudományos munka, avagy dilettánsnak minősíthető, hiszen a szerző neve sem jelent feltétlenül garanciát. A hivatásos tudósok is tévednek időnként rossz, vagy legalábbis járatlan útra, s az idő nem feltétlenül igazolja a szakadárokat. Így nagyon alapos mérlegelést igényel egy-egy bibliográfiai tétel hovatartozásának megítélése. A magyarság származása, rokonsága, történelmének javarészt homályba vesző századai minden képzetet felülmúló mértékben érdeklik a közvéleményt. A tömegtájékoztató, a társadalmi nyilvánosság eszközkészletének bővülésével, az információterjedés hihetetlen mértékű felgyorsulásával a jelenség szinte követhetlenné vált. Társadalomtudományi módszerekkel történő dokumentálását és értelmezését rendkívül fontosnak tartom, mert egyszerre társadalmi tünet, s a kommunikáció gyermekbetegségeinek kórjelzője is.

E fórum lehetőséget ad arra is, hogy hangsúlyozzam, a jelen folklórával és folklorisztikájával kapcsolatos fogalmak milyen fontosak egy ilyen ösz-szegző vállalkozásban is. A folklorisztika nem elavult, csupán régiségekkel foglalkozó tudomány. Feladata nem csupán a már nem létező társadalmi rétegek, csoportok által használt javak átmentése a 20. századból a 21. századba, muzeológiai és múzeumpedagógiai, tehát értékmentő, -őrző és -átadó (bár azt mindenképpen hangsúlyozni kell, hogy ezek a feladatok továbbra is megtartják kitüntetett jelentőségüket), hanem jelenben születő jelenségeket is vizsgál és értelmez. A folklór ugyanis olyan jelenségek gyűjtőneve, amelyek bár jellemzően a premodern korszak sajátosságai, s még a modern kor emberisége jelentős részének mindennapjait is alapvetően határozták meg, mára viszonylag kisebb hányadát jelentik életünknek, de nem olyan kis részét, mint azt a laikusok vagy a társ- és rokontudományok képviselői gondolják. Az itt vázolni kívánt jelenség is egyike azoknak, amelyek bizonyos nézőpontból marginálisnak tűnhetnek, de ha közelebbről szemügyre vesszük, s történetiségükben is vizsgáljuk őket, kiütközik egyre növekvő, magának egyre nagyobb területet követelő s a kultúra más szegmenseire is rátelepedő, fenyegető természetük. Ezért minden humán tudományág számára fontos kihívás lenne, hogy foglalkozzanak vele, így a néprajz, illetve a folklorisztika számára is.

A dolgozat első részében a dilettáns nyelvészek, történészek, néprajzosok körül kialakuló tudományos diskurzust járom körül, bemutatva főbb kérdésköreit és a legfontosabb megszólalóit, valamint a néprajztudomány feladatait és lehetőségeit, továbbá állást kívánok foglalni néhány vitás kérdésben. *A dolgozatnak tehát a tudományos dilettantizmus és a körülötte kialakuló tudományos diskurzus egyaránt tárgyát képezi.* A dolgozat második felében a jelenség értelmezésére teszek kísérletet, ami nem a dilettantizmus ma hiányzó néprajzi kritikáját kívánja pótolni (bár azt hangsúlyozni kell, hogy erre égető szükség volna). Azt próbálom érzékeltetni, hogy a vizsgált jelenség hol helyezkedik el a kultúra és művelődés palettáján, miként definiálható és hogyan kezelhető voltaképpen, s hogy a körülötte zajló tudományos diskurzus hogyan értelmezte eddig, s hol látok hiányosságokat a felállított értelmezési keretben. Milyen hatások játszottak közre kialakulásában, s milyen hatásokkal lehetne kiiktatni, kompenzálni? Ezenkívül arra teszek kísérletet, hogy néhány érzékletes példával bemutassam, a tudomány regiszterében zajló folyamatok miképpen hatottak a tudomány berkein kívül állókra, a tudományt csak alig ismerőkre.

I.

Folklorisztikai és általában társadalomtudományi szempontból fontosnak tartom az amatőr, hobbi- vagy műkedvelő tudósok, az őstörténeti „csodabogarak”, délibábos múltkutatók, illetve az általuk létrehozott szövegek,

vizuális alkotások, média-megjelenések stb. feldolgozását. A múltat szakértelem nélkül kutatók és elgondolásaikat széles körben népszerűsítők legkedveltebb terepe a *magyarság eredete, vándorlása, nyelv- és néprokonsága, ősvallása, őskultúrája stb.* A jelenség nagyjából száz éve létezik, s több mint fél évszázada nem kerül el (a „hivatalos”) tudomány figyelmét sem. Mivel a nyelvhasználat felől, konkrétan a finnugor összehasonlító történeti nyelvtudomány megkérdőjelezése és cáfolata felől indult, érthető, hogy a körülötte kialakuló tudományos diskurzus megszólalói között is legnagyobb arányban nyelvészeket találhatunk. A kutatástörténetet Zsirai Miklós 1943-as tanulmánya nyitja, ahol a szerző kissé játékosan, s elnézően nevezi a tárgyat jelentő amatőr múltbúvárokat „csodabogarak”-nak (ZSIRAI, 1943). E kis ártatlan ízeltlábúak az évtizedek során óriási, veszélyes „szörnyekké” növekedtek (vö. FODOR, 2010, 83.; BROGYANYI, 2010, 56.), s mai vizsgálóik, akik elsősorban a nyelvtudomány, kisebb részben a régészet és a történettudomány képviselői közül kerülnek ki, már korántsem ennyire elnézőek velük. Nézeteikkel több okból is kell foglalkozni: egyrészt a tudományon kívüli tudósok rendszeresen megszólítják, ahogy ők nevezik, a „hivatalos”, vagy akadémikus tudományt. Másrészt kifejezetten tetten érhető a területfoglalás igénye, amellyel az MTA keretein belül helyet foglaló tudósok társadalmi pozícióját, véleményalkotásban betöltött helyét, s nem kis szerénytelenséggel az állam által nekik folyósított, jelentékenynek vélt pénzüsségeket kívánják el a tudomány avatatlan művelői.

A jelenséget sokan sokféleképpen nevezték, kezdetben, a 20. század első évtizedeiben a metaforikus elnevezések voltak jellemzőek, így a dilettánsokat délibábos elméletek kergetőinek, vagy – mint láttuk – az őstörténet csodabogarainak volt szokás nevezni. A 20. század második felében a deskriptívebb megnevezések kerültek előtérbe, a dilettáns kifejezés mellett az alternatív nyelvhasználat, nyelvrokonítás, illetve ritkábban a hobbi tudomány kifejezés lett használatos. Mivel nincs konszenzus tudományos oldalról, hogy minek is nevezzük, úgy vélem, hogy egy újabb fogalom bevezetése segíthet megoldani a helyzetet. A 18–19. századi ponyvakultúra kutatójaként számos párhuzamot látok a magyar őstörténet akkori és mostani megfogalmazásai között, ezért a populáris irodalom mintájára a *populáris tudomány* kifejezés tűnik a legszakszerűbbnek a vizsgált jelenség meghatározására.¹ A *populäre Lesestoffe* kifejezés a jeles svájci folkloristától, az újkori ponyvakultúra kutatójától, Rudolf Schendától származik (SCHENDA, 1976, 1977). Nyersfordítása a populáris irodalom vagy *populáris olvasmányok* (utóbbi lenne a pontosabb, ám magyarul a többes szám miatt kissé sután hangzik, s nehezen illeszthető szövegbe), amely a magyar tudományos köznyelvben a 18–19. századi ponyvanyomtatványok és más nagy példányszámban, széles társadalmi réteg számára kiadott olvasnivalók ösz-

¹ A legközelebb ehhez SÁNDOR Klára jár, aki a „népi »tudományosság«” kifejezést használja (2011, 13360/1693).

szefoglaló neveként szolgál.² A ponyva szó ugyanis kissé túl sokféle jelentéssel bír, és pejoratív felhangokkal is túlterhelt.³ A műkedvelő tudomány meghatározására egyrészt azért tartom alkalmasnak a populáris kifejezést, mert folytonosságot érzékelek a 19. századi populáris olvasmányok honfoglalásról, a magyarság eredetéről kialakult képe és a jelen amatőr múltkutatóinak elgondolásai közt. Másrészt a populáris tudománynak egyik fontos jellemzője, hogy szívesen „mutogatja magát”, nagy előszeretettel jelenik meg a sajtóban, az elektronikus médiumokban, sőt, az interneten is. Képviselői számára mindennél fontosabb, hogy eszméik eljussanak a közönség széles rétegeihez, hogy híveket szerezzenek maguknak, egyszóval, hogy népszerűek legyenek. A populáris kifejezést továbbá az is indokolja, hogy e sokrétű mozgalom egyik – a későbbiekben még tisztázandó – rétege előszeretettel használja a popkultúra különböző műfajait, elsősorban a színes, főként női olvasók által fogyasztott magazinok színvonalán álló ezoterikus tanokat.⁴ Így a zodiákus jegyekre épülő horoszkópot, a csillagjegyek „üzenetét”; a magazinok és tévéműsorok leegyszerűsített, az eleve elrendelés tanát továbbvivő „karma” fogalmát; a távol-keleti vallásokból átvett, ám eredeti kontextusából kiragadott, s a végletekig leegyszerűsített reinkarnáció-tant stb. Ez a legpregnansabban Pap Gábor és Szántai Lajos működésében érhető tetten. A reinkarnáció tanának sajátos adaptálására Szántai a bibliográfia függelékében szereplő előadásai közül az V. számú lehet példa, ahol a „leszületés” kifejezést alkalmazza annak a jelenségnek a megvilágítására, miszerint minden ember küldetéssel érkezik a földi életbe, amelynek helyét maga választja ki. Magyaroknak születni az ő gondolatrendszerében nagy kihívás, de minden másnál nemesebb dolog is, ide csak azok születnek „le”, akikben kellő kurázi van e nehéz „karma” vállalásához.

A fentieket megfontolva azonban nem vethetjük el teljesen a jól bevált, régóta használatban lévő, a jelenség bizonyos aspektusait kiválóan megvilágító korábbi elnevezéseket, például a játékos délibábos, a deskriptív dilettáns, vagy éppen az eltávolító alternatív kifejezéseket sem. Az egyes szerzőknek egyrészt vannak bizonyos preferenciáik, a témában rendszeresen megszólaló nyelvtudósok közül Brogyanyi Béla például az alternatív, míg Rédei Károly

² Egy korábbi munkámban már érveltem a kifejezés bevezetése mellett, itt az ott felsorakoztatott indokokat továbbiakkal egészítem ki, lásd 2010-es könyvem 5. *Kései örökség – XIX. századi populáris honfoglalási elbeszélés mód megjelenése a XX–XXI. században* című fejezetét (MIKOS, 2010b, 223–233., különösen 223–224.).

³ Egyszerre jelenti a fent említett 18–19. századi népszerű olvasmányokat, tehát kalendáriumokat, népkönyveket, ponyvanyomtatványokat, a 19. század utolsó harmadától nálunk is megjelenő (de tőlünk nyugatabbra jóval korábbi keletkezésű) kolportázt; a kevésbé értékes lektűr-irodalmat, illetve a szennyirodalmat egészen a jelenkorig. Ezek közül az első kategória kivételével mindegyik kissé pejoratív, ami árnyékot vet az ebből a szempontból még teljesen ártatlan 18–19. századi népszerű olvasmányok értékelésére is.

⁴ Lásd erről bővebben SÁNDOR, 2011, 13360/1280–1389. Itt nincs lehetőségem részletesebben foglalkozni a kérdéssel, a populáris tudománynak a mai tömegkultúrában elfoglalt helyéről és ahhoz való alkalmazkodásáról érdemes lenne külön dolgozatban értekezni. A folklór és az internet viszonyát ebben a tanulmányban is érintem még.

és Honti László a dilettáns kifejezéseket alkalmazzák előszeretettel. Ezek használatban maradását továbbá stilisztikai szempontok, így a szóismétlések elkerülése, illetve jobb szövegbe illeszthetőségük is indokolja.

A populáris tudomány a létező összes kommunikációs felülethez remekül alkalmazkodik, ezért dolgozatomban – a szokásoktól eltérően – kifejezetten odafigyeltem arra, hogy ne csak papíralapú, illetve egyáltalán írott szövegekre hivatkozzak, hanem egyenlő arányban szerepeljenek a jelenség képviselőinek különféle megnyilatkozásai, tehát a könyveken, cikkeken kívül tévé- és rádiónyilatkozatai, interjúi, internetes publikációik, interneten közzétett szóbeli előadásaik. Annál is inkább fontos ez, mert utóbbiak sokkal jellemzőbbek, mint előbbieik. A tudományos írásbeliséghez hasonló szövegek alkotása lényegesen kevésbé áll jól az amatőr tudósoknak, mint a nagyközönség előtt tartott előadások vagy a televíziós szereplések. Azt is meg kell jegyezni, hogy a velük foglalkozó tudományos szövegek kétféleképpen viszonyulnak hozzájuk: vannak, akik hivatkoznak – legalább a papíralapú – publikációkra, és vannak, akik ezt nem teszik, csak általánosságban beszélnek, illetve időnként a nevek említésével hivatkoznak a főszövegben arra, hogy itt egyéniségekről, illetve szerzői entitásokról van szó.⁵ Talán meg kell adni a lehetőséget, hogy e szövegek – lett légyen szó írásbeli vagy szóbeli megnyilatkozásokról – beszélhessenek önmagukért. Így a tudományos szövegekben megszokott és elvárt hivatkozási metódust veszem alapul, minden megnyilatkozásra igyekszem a lehető legpontosabban utalni saját szövegemben.⁶

⁵ Csak néhány példát hozok a téma legjobb, legalaposabb ismerői közül. Mindegyik álláspont védhető, csupán azért mutatom be őket, hogy érzékeltessem a különbségeket és okaikat. Honti László nyelvész egyetemi tanár a témát érintő korai publikációiban (HONTI, 2004, 2006) amellel érvelt, hogy nincs szükség megemlíteni még a szerző nevét sem. Ám ugyanő egy későbbi, átfogó munkájában mégis megteszi ezt (2010), sőt részletesen idéz is tőlük, amit mindenképpen csak méltányolni tudunk. Így egyrészt betekinthetünk Honti László alapos olvasottságába, másrészt lehet viszonyítási alapunk arról, hogy milyen sokan milyen sokféle elgondolással támadják az olvasót, hallgatót, nézőt, s így az egyes gondolatokat névhez tudjuk kötni. Akik feltűntetik a dilettáns szerzők műveit, azok között van, aki külön fejezetet nyit az irodalomjegyzékben a dilettánsok számára (például BROGYANYI, 2010), és van, aki együtt közli a hivatásos és a nem hivatásos szerzők nevét és műveik címét felsorolásában (például HONTI, 2010; BERCZKI, 2010). Magam az előbbi utat választottam, mert – s ezt a dolgozat későbbi részeiben alaposan meg is indokolom – a populáris tudomány képviselőit és műveiket nem lehet azonos keretek között tárgyalni és értelmezni a hivatalos tudomány képviselőivel és azok műveivel.

⁶ Itt azonban töredelmesen be kell vallanom, hogy a bibliográfiában felsorolt írásművek mindegyikében nem sikerült úgy elmélyülnöm, ahogy ez a tudományos írásművek esetében követelmény. Messzemenően egyetérték Honti Lászlóval, tőle teljesen függetlenül is arra a meggyőződésre jutottam, hogy rajtam kívül nem nagyon van még olyan vakmerő lélek, aki képes és hajlandó e sok, valóban nehezen felfogható, s kevés logikai fogódzót adó szöveg elolvasására, meghallgatására. (Vö. HONTI, 2010, 161. l. lábjegyzetben: „e dolgozat írása közben többször is az volt az érzésem, hogy talán én vagyok a sületlenségek legszorgalmasabb, legodaadóbb olvasója, mert a szerzők által elérni kívánt közönség gyaníthatólag nálam sokkal hamarabb belefáradt a sok üres hadovába.”)

A populáris tudomány művelői szívesen nevezik magukat nem-hivatalosnak, amellyel a „másik”, a „hivatalos”, államilag támogatott, és különösen az MTA által elismert véleményekkel helyezkednek szembe. Ez azonban korántsem jelenti azt, hogy teljes mértékben, apró részletekbe menően tisztában lennének a másik fél véleményével. Sőt, sok esetben csak ködös elképzelések vannak róla. Ráadásul a Magyar Tudományos Akadémiát mint valamiféle összetartó „titkos társaságot” jelenítik meg, amely befelé és kifelé egyaránt összezár a közös ellenség kivédése érdekében.⁷ Ez a felfogás teljesen fiktív, abszolút nincs tisztában a valós helyzettel. Talán az egyetlen történeti összehasonlító nyelvtudományon kívül az őstörténet dolgában (akárcsak egy sor másikban) a „hivatalos” Akadémia köreiben sincs konszenzus. (Ugyanakkor feltételezem, bár pontos ismereteim nincsenek a nyelvészberkekben zajló folyamatokról, hogy a szakmán belül ott is parázs viták folynak.) A többi történeti tudományban egy sor alapvető kérdést tekintve sem sikerül évtizedek, sőt évszázadok óta megállapodni. Ez azért is gond, mert nincs egy egységes, elbeszélhető *története* a honfoglalásnak és előzményeinek, egy olyan tankönyvi álláspont, ami mindenki számára megnyugtatóan, ugyanakkor egyszerűen, közérthetően mesélné el az eseményeket.⁸ Az egyes tudományok között sincs megegyezés, állandó a kiélezett vita.⁹ Többen igyekeztek már mederbe terelni az őstörténeti véleményeket, s érveltek a csoportmunka fontossága mellett (lásd FODOR, 2012, 135.), azt azonban ők is elismerik, hogy az erre irányuló kezdeményezések szinte mindig, legalább részlegesen, kudarcot vallottak.

Néhány jellemző példát érdemes megemlíteni, bemutatandó, hogy a vélemények milyen szerteágazóak, milyen sokféle kérdésben nincs egység. Hányan hányféle módon értelmezik például a *honfoglalást*, milyen összefoglaló narratívával látják el? Hogyan írják le az azt közvetlenül megelőző időszakot, mit jelölnek meg a honfoglalás indítékeként, milyennek látják

⁷ Itt csak melleleg lehet szólni a délibábosok és az összeesküvés-elméletek kapcsolatáról, ami kimeríthetetlen kutatási téma egy folklorista számára. Az összeesküvés-elmélet ugyanis folklorizmófaj, amelynek néhány alapszűzséjét a végtelenségig variálják az amatőr szerzők. A konspirációs elméletek egyik központi motívuma a titkos társaságok tana, mint láthattuk, a Magyar Tudományos Akadémiát is egy ilyen „szabadkőműves páholy”-ként értelmezik (vö. PIPES, 2007).

⁸ S a tankönyvek olykor még napjainkban is rendkívül elavult, sőt, olykor tudománytalan szemléletet tükröznek, ahol a mondai hagyomány keveredik a történelmi tényekkel. Erre itt nincs mód bővebben kitérni. Vö. például LANDGRAF, 2011; SÁNDOR, 2011, 13360/9705–9732.

⁹ Ezt ékesen bizonyítja egy, az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont „Őstörténeti munkacsoport”-ja által rendezett konferencia, amely dolgozatomból készítése idején, 2013. április 17–18-án zajlott az Akadémia főépületében, *Magyar őstörténet: tudomány és hagyományörzés* címmel. A konferencia a témában érintett valamennyi tudományág bevonásával zajlott, a különböző tudományágakat reprezentáló szekciók egyes előadói sok esetben fogalmaztak meg különvéleményt. Az előadások szerkesztett formában dolgozatomból írása idején olvashatók voltak az MTA BTK honlapján. (<http://www.btk.mta.hu/magyar-ostorteneti-temacsoport-hu/tudomany-es-hagyomanyorzes-konferencia.html> – utolsó letöltés: 2013. 05. 24.) A tervek szerint az előadók tanulmány formájában is publikálják majd elhangzott gondolataikat.

lefolyását? Milyen fogalmakkal gondolják ábrázolhatónak a honfoglalók életformáját, vallását? Az elsődleges kérdés, hogy tervszerű katonai akcióként, vagy véletlenek sorozata hatására bekövetkező, de azért jól előkészített szállásváltásként, esetleg az etelközi magyarokat érő súlyos csapások (természeti katasztrófák és/vagy külső támadások) miatti menekülésként tekintenek-e a nomád magyar nép Kárpát-medencébe érkezésére. Magyarán, hogy valódi honfoglalásként, azaz hódításként, esetleg – katonai ellenállás hiányában – békés megszállásként vagy pánikszerű menekülésként értelmezhető-e 895/896 eseménysoara. A következőkben két nagyon markáns véleményt mutatok be, amelyeket – sok más jeles személy mellett – két kiváló kutató képviselt, illetve képvisel nagyon határozottan. A már elhunyt szegedi középkortörténész egyetemi tanár, Kristó Gyula (1939–2004) és a Nemzeti Múzeum régész főmuzeológusa, Fodor István (1943–) között több évtizedes polémia folyt sarkalatos kérdésekben. Fodor István szerint a tudatosság motívuma a döntő: a magyarság Kárpát-medencébe történő beáramlását alapos előkészítés előzte meg. Ezt többek között a Dunántúl nyugati részét ekkoriban birtokló frankokkal és morvákval való szövetségkötésekkel látja bizonyíthatónak, továbbá a kalandozó hadjáratokat is részben a területfoglalás diplomáciai, katonai előkészítéseként értelmezi (például FODOR, 1975, 232–240., 2011, 64–75.). Ezzel szemben Kristó Gyula a honfoglalás okaiként a besenyő támadásokat, valamint a bolgároktól elszenvedett vereséget jelöli meg. Leírásaiban a honfoglalás menekülésként jelenítődik meg, ami persze nem ilyen egyszerű, hiszen a nagy népmozgások a steppei nomád népek körében viszonylag gyakorinak, ha úgy tetszik, normálisnak tekinthetőek, tudjuk, hogy a magyarság a Kárpát-medencébe érkezése előtt is többször élt át hasonlót. Kristó Gyula elmélete alátámasztására továbbá a szállásváltás előkészítetlenségét emeli ki. Emellett azt is nyomatékosítja, hogy azért is áll meg a menekülés-teória, mert a Kárpát-medence lényegesen előnytelegebb adottságokkal rendelkezett a honfoglaló magyarság nomád állattartó életformájához, mint a korábbi szállásterület, Etelköz. Egyrészt lényegesen kisebb, ráadásul ebben az időben a legeltetésre alkalmas síkvidéki területek jelentős része ártér vagy mocsár volt, s az éghajlata is kedvezőlenebb. Ezt bizonyítja, hogy a magyarság kb. száz esztendő alatt fel is adta nomád életmódját.¹⁰ Fodor István e bizonyítékokat már csak azért sem tartja elfogadhatónak, mert véleménye szerint a magyarság már jóval a Kárpát-medence elfoglalása előtt feladta nomád életformáját, és a földművelő, rideg állattartó, kézműves életmódra tért át.¹¹ Ugyancsak hosszan polemizáltak arról, hogy mikortól számítható a magyar *nemzet* születése, kettejük érvelése kö-

¹⁰ A nomád életmódról: KRISTÓ, 1995, 183–206., különösen 192–206., 1996a, 7–64., a honfoglalás okairól és lefolyásáról 1996b.

¹¹ Lásd például hozzászólását az 1974-es *Ethnographia*-beli nomadizmus-vitához (FODOR, 1974).

zött évezrednyi a különbség.¹² Az ilyen és hasonló példák sorjázását folytat-
hatnánk, de térjünk vissza a dilettantizmus tudományos kritikájához.¹³

A dilettantizmust kritizáló diskurzusban, mint már említettem, a nyelv-
vészetnek kitüntetett szerepe van. Ennek oka, hogy az őstörténet avatatlan
művelői leginkább a finnugor nyelvrokonság „elmélet”-ét helyezik célke-
resztbe, illetve minden mondanivalójuk kiindulópontja, hogy tagadják a
halzsírosnak titulált észak-, kelet-európai, s különösen ázsiai finnugorokkal
való nyelvrokonság tényét.¹⁴ A nyelvtudomány képviselői az első, több mint
fél évszázados megszólalásuk után (1943) nagyjából két évtizedig hallgatni
kényszerültek, a szocialista államberendezkedés ugyanis a délibábos híve-
ket távoli tájakra száműzte.¹⁵ Am a 60-as évek végétől külföldről hazaszi-
várgó őstörténeti tévképzetekre is intenzíven reagált a hazai tudományos-
ság, például a „sumer-magyarológusok” elsősorban Észak- és Dél-Ameri-
kában publikált „kutatási eredményei”-re, amelyek a kiadási lehetőségek
szűkössége ellenére is termékeny talajra találtak a hazai földön.¹⁶ A rend-
szerváltozás után azonban gomba módra kezdtek újra szaporodni a dilet-
tantizmus tudományosnak tételezett eredményeit népszerűsítő kiadványok.
A könyvkiadás liberalizálása, valamint az elektronikus sajtó robbanásszerű
fejlődése hatására gyakorlatilag követhetlenné vált a folyamat.¹⁷ Ennek
ellenére a nyelvészek nem adják fel a harcot, folyóiratokban, tanulmánykö-
tetekben támadják az amatőr nyelvészkedőket, igyekezetük egyszerre fel-
világosító-ismeretterjesztő és elemző jellegű (lásd például HONTI főszerk.,
2010).¹⁸ Elsősorban az amatőr nyelvészkedők suta etimologizálásait, a tör-

¹² Fodor István szerint ez a Don-menti szállásterület elhagyása, vagyis az ugor-kor végére, a Kr. e. 5. századra tehető (FODOR, 1995). Kristó Gyula az Árpád-kor végére teszi (KRISTÓ, 1998). Lásd még Fodor 2006-os tanulmányát, illetve annak 80. jegyzetét (133–132.). A ket-
tejük véleménykülönbsége merőben eltérő fogalomhasználatukból is ered.

¹³ Az itt vázolt problematikára a populáris tudomány is érzékenyen reagált. Lásd például
BAKAY – VARGA, 1997.

¹⁴ Vannak persze a tudományos kutatás szabályai közül kilépők közt olyanok is, akik a finn-
ugor rokonság tényét elfogadva állítanak különös, a tudományos írásbeliség határait átlépő
dolgokat múltunkról. Például Lükő Gábor, aki néprajzusként, muzeológusként élt és dol-
gozott, de már sok évtizedes pályája elején különös nézeteket vallott (lásd például LÜKŐ,
1942, vö. MIKOS, 2013a).

¹⁵ A délibábos múltkutatás a szocialista államberendezkedés évtizedeiben hivatalosan nem
jelenhetett meg Magyarországon. A szigorúan ellenőrzött, pártállami kézben lévő könyv-
kiadásnak is voltak tehát csekélyke előnyei. Így leginkább a nyugati emigráció körében
virágozhatott a nyelvészeti dilettantizmus, azon belül is kitüntetett szerepe lett az észak-
és dél-amerikai kivándorlóknak (lásd KOMORÓCZY, 1976, 32–41.; RÉDEI, 1998, különösen
49–50., 54.).

¹⁶ A téma áttekintését KOMORÓCZY Géza könyvében olvashatjuk (1976, 31–114.). Ugyanitt
összegzi azt a vitát, ami a 70-es évek első felében a hazai sajtó hasábjain folyt a kérdés-
ről, számos jeles történész, régész, nyelvész, orientalista szerző megszólalásával (1976,
31–51., lásd továbbá a 145–149. oldal jegyzeteit).

¹⁷ Csak néhány a legfrissebbekből: VARGA Cs., 2005, 2011a; VARGA G., 2006.

¹⁸ Az utóbbi időben új impulzust is kapott a nyelvészeti dilettantizmus kritikája, ugyanis
a kívülről jövő, teljesen képzetlen valódi dilettánsok mellett egy új csoport feltűnése is

téneti összehasonlító nyelvtudomány alapvető szabályait nem ismerő vad képzettársításait kritizálják, de ha ritkábban is, figyelmük kiterjed a jelenség történelmi okaira, társadalomtörténeti vonatkozásaira, az amatőrök sajátos módszertanára, stílusára stb. is.

Második helyen a tudománytalanságok tudományos diskurzusában a régészet áll, mert a dilettánsok amellet, hogy nyelvészkednek, szívesen ásnak is.¹⁹ De legalábbis etimológiai ismereteik mellé gyakorta sorakoztatják fel a tárgyi kultúrával kapcsolatos tudásukat is, a magyarság eredetéről szóló fejtegetésekben a nyelvészeti bizonyítékok mellett a legnyomósabbaknak értelemszerűen a tárgyi bizonyítékok tűnhetnek. A történészek ritkán szólalnak meg, holott legtöbbször őket éri direkt támadás az amatőrök részéről.²⁰ A régészek között a már e dolgozatban is többször megidézett Fodor István mellett Bálint Csanád nevét kell említeni, aki – akkor még pályakezdőként – a 70-es évek sumerológia-vitájában is megszólalt. Azóta is figyeli a jelenséget és reagál rá.²¹ Vásáry István az őstörténet tudománytörténetét is összegző monográfiájában szolt hozzá a kérdéshez (VÁSÁRY, 2008, 13–16.).

A hivatalos, vagy akadémikus tudomány képviselőinek azonban nem a személyes támadások visszaverése az elsődleges motivációjuk. Leginkább a tudományágukat, vagy magát a tudományosságot ért méltatlanságok elleni harc vezetli tollukat, amely olykor, különösen a történeti nyelvtudomány esetében az egész tudományágat magát éri, ezért is van, hogy e diszciplína legjelesebb képviselői szinte kivétel nélkül megszólalnak a kérdésben. A dilettantizmust kíséő nyelvészeti diskurzuson belül is léteznek különböző vélemények, álláspontok, ugyanakkor az mindenképpen imponáló, ahogyan a történeti nyelvtudomány képviselői valóban összezárnak, egy emberként, egységben lépnek fel, nem tekintik méltóságukon alulinak a témával való foglalkozást, s többfrontos harcot indítanak, minden lehetséges fórumot kihasználják.

Sándor Klára nemrégiben publikált, ismeretterjesztőnek szánt, friss szemléletű könyve a szigorú történeti nyelvészeti szempontokat társadalmi

borzolja a nyelvészek kedélyeit. Az Angela Marcantonio, a római La Sapienzia Egyetem összehasonlító nyelvészet oktatója, valamint a tartui egyetemen tanító észt Kalevi Wiik nyelvész által képviselt nézetrendszer tagadja az uráli nyelvek nyelvcsalád-létét, s egyéb, másodlagos érintkezésekkel magyarázza az egyes nyelvek közötti hasonlóságokat. E kutatások ugyanúgy figyelmen kívül hagyják az általuk művelt tudomány alapszabályait, mint teszik azt a semmilyen nyelvészeti képzettséggel nem rendelkezők (vö. BAKRÓ-NAGY, 2003; HONTI, 2010, 212–233.; ITKONEN, 2010). A neves egyetemeken oktató szerzők igazi tekintélynek számítanak a populáris tudomány képviselői szemében, gyakori hivatkozási alapot jelentenek, s nagyon megnehezítik a hivatalos történeti nyelvtudomány dolgát.

¹⁹ Lásd például a Pilisi Parkerdő területén található kedvelt kirándulóhelyen, a Holdvilág-árokban folyó ásatást, amely célja Ósbudavár (!), illetőleg az Árpád-házi királyok temetkezési helyének feltárása. A mozgalom élén Szörényi Levente zeneszerző, a beat-korszak nagy alakja áll.

²⁰ Tágabb összefüggésben elemzi a jelenséget: GYÁNI Gábor, 2012.

²¹ Lásd például 2005-ös lektori véleményét, illetve a nagyszentmiklósi kincsről írott monográfiájának bizonyos passzusait (BÁLINT, 2004, 2005).

nyelvészeti és egyfajta művelődésszociológiai szemléletmóddal egészítette ki. Alapállása, s ezzel messzemenően egyetértek, hogy a finnugor nyelvrokonság tézise és a hozzá kapcsolódó rendkívül bonyolult (és tegyük hozzá, absztrakt) szellemi építmény nem feltétlenül alkalmas arra, hogy egy nemzet identitásának alapjává váljon, s ez az oka annak, hogy például a huntörténet napjainkig is sokkal ismertebb annál. Nincs abban semmi rossz, ha a mondák sokkal jobban kielégítik az emberek múlt iránti érdeklődését, mint a szabályos hangmegfelelések és -eltérések (SÁNDOR, 2011). Ezt csupán azal bővíteném ki, hogy néprajzusként, vagy általános társadalomtudományi nézőpontból abban sem látok kivetni valót, ha valaki továbbgondolja e történeteket, vagy hasonlókat eszel ki, mesékkal, mondákkal próbál a hiányzó hagyományok helyébe lépni. A világháló korában senkit nem lehet megakadályozni abban, hogy szárnyaló fantáziája szüleményeit másokkal is megossza. A gond ott van, ha az őstörténeti sci-fi, illetve fantasy-irodalom a tudomány helyébe lép, ha az iskolákban kezdik tanítani.

A néprajztudomány képviselőinek a néprajzi dilettantizmust illető megszólalásáról egyelőre nem tudok, illetve feltehetően csak más témájú írásaikban, egyéb mondanivalóik mellett, rövid kiszólások formájában alkotnak véleményt kollégáink. Az eddig egyetlen kivétel a nyelvész és néprajzos képzettségű, finnugor népekkel foglalkozó Nagy Zoltán tanulmánya, amely, bár szerzője gyakorló néprajzos, a dilettantizmus nyelvészeti kritikájába illeszkedik (NAGY, 1996). Pedig a nyelvészeti dilettantizmus soha nem önmagában áll, mindig társul hozzá történettudományi, kultúratudományi dilettantizmus is. Amikor valaki – hogy egy-két nagyon ismert, már-már közhelyes példát mondjak – a paprikáscsirkét vagy a tulipán-ábrázolást ősi, honfoglalás előtti hagyománynak titulálja,²² az mindenképp néprajzosért kiált. A kortárs táltosok, az újra feltámasztott magyar ősvallás főpapjai, a nyelvészeti sarlatánság igehirdetői a nyomunkban vannak.²³

Arra, hogy mi lehet e passzivitás oka, nincs egzakt magyarázatom. Az ellenállás talán abból fakadhat, hogy a néprajztudomány számára a szak kialakulásától kezdve nagy jelentősége volt az önkéntességnek. A 19. századtól a veszendőben levő (vagy annak vélt) régi kultúra értékeinek megmentése és értelmezése állt a néprajzi kutatások tengelyében, s a megőrzés és dokumentálás fáradságos munkájához nagy szükség volt külső segítségre is. Olyan félig-beavatottakra, akik érdeklődve a téma iránt, bár alapos képzettséggel nem rendelkezve, lelkesedésből vettek részt a falusi emberek hagyományosnak tekintett tudásának felgyűjtésében. Az önkéntes gyűjtők feladata soha nem a jelenségek magyarázata, értelmezése, csupán összegyűjtése volt, és ez nagyon fontos különbség (vö. NIEDERMÜLLER, 1993, 91.; KESZEG, 1995).²⁴

²² Utóbbi lásd KISZELY, 1992, 223–236.

²³ Lásd Ablonczy Bálint cikkének címét: *A táltosok már a spájzban vannak* (ABLONCZY, 2009b).

²⁴ E haladó hagyomány napjainkig is létezik, a Néprajzi Társaság kötetünk megjelenésének évében is meghirdette az önkéntes gyűjtők pályázatát. A vállalkozó szellemű jelöltek szűkebb pátriájuknak nem csak múltját, hanem jelenét is dokumentálhatják.

Ezt a finom egyensúlyt lelkes kívülállók és hivatásos tudományművelők között valóban nem lenne szerencsés megbontani. Esetünkben azonban nem csak erről van szó. Az okok közé sorolható, hogy a dilettáns múltkutatók kedvelt terepe a nyelvészet, második helyen a történelem áll, a néprajztudomány illetékességébe tartozó ismeretekkel csak kisebb arányban próbálnak szembeszegülni. A néprajz őstörténeti illetékességét egyébként is folyamatos visszavonulás jellemzi a 19. század óta. Bár a néprajztudomány a „régiségek nyomozására” alakult nagyjából kétszáz évvel ezelőtt, az őstörténethez való tényleges hozzájárulása ehhez képest viszonylag csekélynek mondható (vö. KÓSA, 1986, 1997; KOVÁCS – PALÁDI-KOVÁCS szerk., 1997). Az amatőrök ugyanakkor szívesen vesznek ötleteket a néprajz tudománytörténetéből, s akárcsak más tudományágaknál, a tudomány fősodrából kieső, tévesnek bizonyuló elméleteket, elgondolásokat gyakran építik be saját gondolatmenetükbe (lásd például ÉRDY, 2010, 211–246.). Éppen ezért a szakma megszólalását mindenféle diplomáciai távolságtartás mellett is nagyon fontosnak tartanám, hogy mindazoknak, akik korrekt tájékoztatást igényelnek, legyen lehetőségük megismerni a másik oldal véleményét is.

Az amatőr tudomány képviselői nem a múlt értékeinek feltárásán, hanem kifejezetten értelmezésén, újra- vagy átértelmezésén fáradoznak. Önálló gyűjtésbe, forrásfeltárásba nem bocsátkoznak, vagy ha igen, akkor az, módszeren hiányában, ritkán vezet valódi eredményre. Nem ritka a források hamisítása, illetve fiktív forrásokra való hivatkozás sem. Például hamis sumer nyelvű feliratok kreálása, illetve olyan bizonyító erejű szakirodalmak citálása, amelyek a valóságban nem léteznek (KOMORÓCZY, 1976, 90–96.). Továbbá egy máig feltáratlan, Trefort Ágostontól származó idézetre való rendszeres hivatkozás. Utóbbi már az interneten is régóta kering, e szerint az egykori művelődéspolitikus adott utasítást az Akadémiának a finnugor nyelvrokonság elfogadtatására, vagyis a valójában hamis nyelvrokonságot csak hatalmi szóval lehetett tudományos körökben elfogadtatni. Az ezt bizonyító akadémiai jegyzőkönyv azonban máig nem került elő (FEJES, 2008, 2009). A populáris tudomány képviselői olyan elméleteket és magyarázatokat dolgoznak ki, fiktív és valós forrásaik alapján, amelyek köszönő viszonyban sincsenek a hivatalos tudomány álláspontjával, de olykor még a formális logika szabályait is figyelmen kívül hagyják.

A szaktudósok, a dilettantizmus tudományos bírálói pedig a mundér becsületét védve nem is mindig válogatnak az eszközökben. Szövegeik stílusa a finom iróniától a felháborodás különböző gesztusaiig terjed, de bizonyos szerzők a gúny eszközéig is elmennek, különösen, ha személyükben érzik támadva magukat, vagy saját kutatási eredményeiket látják viszont cseppet sem alkalmas kontextusban, a délibábosok által kiforgatva.²⁵ Való

²⁵ Fodor István Kiszely Istvánról, a magát antropológusként aposztrofáló, ám számos human tudományban is járatos igazi amatőr kutatóról és „hajmeresztő” munkáiról készült részletes és alapos, nagy erudícióval készült tanulmányát dupla adag vitriolba mártott tollal írta meg. Olvasása közben e sorok írójának szó szerint a könnyei potyogtak a nevetéstől (FODOR, 2010).

igaz, nagyon nehéz egy ilyen helyzetben, amikor szabad asszociációk csaponganak, s olykor valóban nagyon mulatságos ostobaságok kerülnek papírra, teljesen szenvtelennek maradni, ez még a nagyon decens szerzőknek sem sikerül tökéletesen.²⁶ A hobbinyelvszerek és szabadidő-archeológusok művei az olvasóban, hallgatóban, főként, ha ért a témához, s különösen, ha szakmája elhivatott művelője, hol egy kabaré élményét keltik, hol mérhetetlen felháborodást váltanak ki. A humor tehát eszköz is a frusztráció, a feszültség oldásában. A vita hangnemét érzékelendő érdemes néhány jelzőt, jelzős szerkezetet felsorolni: a hivatalos tudomány képviselője „szellemi gagyizás”-nak, a „szellemi lumpenproletárok ténykedése”-nek nevezi az amatőrök munkálkodását (HONTI, 2010, 233.). A populáris tudomány képviselői – akik ismerik, és fel is használják e kifejezéseket – egyszerűen hazug csirkefogónak, nemzet- és hazaárulónak, idegenszívűnek stb. bélyegzik azokat a nemzetközi tudományosságban is elismert szaktekintélyeket, akiket konkurensaiknek vélnék. A finom irónia, időnként kissé pikírt humor alkalmazása a diskurzus nyitódarabját jelentő Zsirai-tanulmányban is tetten érhető,²⁷ amelyet oly sokat idéznek, hogy az szinte már rituálissá vált, s így a tudományos szövegekben egyébként szokatlan élcelődés tekintélytiszteletként, hagyománykövetésként is értelmezhető (vö. SÁNDOR, 2011, 13360/1647.). Azonban a stiláris adokkapokkal a tudományos oldal részesévé válik egy olyan lélektani játszmánynak, amelynek éppen nem akar a részese lenni, a vitában való részvétellel mintegy maga mellé emeli a dilettantizmust.

A ma már hagyományosnak nevezhető, nyelvészek által irányított populáris tudomány körüli diskurzus meglehetősen defenzív, hiszen a történeti nyelvészet képviselői folyamatosan védeni kényszerülnek álláspontjaikat a feléjük irányuló méltatlan támadásokkal szemben.²⁸ Ettől akár úgy is tűnhet a kívülálló számára, hogy valóban védekezniük *kell*, mert a támadás jogos. A nyelvészeti diskurzus a régészek közreműködésével azonban kettős stratégiára, egyrészt a tücskök-bogarak könyörtelen irtására, másrészt az ellenpropagandára épít. Az utóbbiban a tudományos igénnyel megírt, de a nagyközönség soraiból kikerülő olvasókra is számító őstörténeti összefoglalások megjelentetése szerepel első helyen (FODOR, 1992; KRISTÓ, 1996b;

²⁶ Finom árnyalatok használata jellemzi például BAKRÓ-NAGY Marianne írását (2003). A felháborodás, a méltatlan támadás miatti elkeseredés azonban az ő írásából is „kihallatszik”.

²⁷ „Hogyan szoktak megszületni ezek az üdvözítő elméletek? – Általában isteni sugallatra. Az ember házispikát tesz a fejébe, papucsot hűz, hátradől a karosszékbe, s várja a titokfeszegető ihlet pillanatát. Ha megérkezik, már pedig meg kell érkeznie, menten föltárulnak az etimológia és nyomában a történelmi múlt rejtelmek.” (ZSIRAI, 1943, 267.) „A vérbeli felfedező azonban nem fárad el, nem merül ki, hanem pihenő nélkül sugározza izzó lelke fényét, melegét. Így a mi Fehér Istvánunk is. Alighogy gondoskodni tudott engwer szabadalmának bírósági védelméről, újabb felfedezéssel lepi meg a korábbi ámulatból még föl sem ocsúdott nagyvilágot...” (ZSIRAI, 1943, 282.)

²⁸ Konkrét populáris tudományos műveket bíráló tanulmányok: GERGELY – HONTI, 1997; SIMON, 2005; HONTI, 2005; KARA, 2009; összefoglaló igénnyel RÉDEI, 1998; CSÜCS, 2006, 2010; FODOR, 2009; HONTI, 2004, 2010.

RÓNA-TAS, 2007a; SÁNDOR, 2011), amelyek között viszonylag kevés szöveget sok képpel kiegészítő látványos kiadványok is vannak (FODOR, 1975, 2009). Azonban ezek terjedelme is viszonylag nagy, hiszen erről a témáról tudományos igénygel röviden nemigen lehet szólni. A nyelvészek, történészek és régészek szakfolyóiratokban megjelenő, s szinte kizárólag a tudományág többi képviselői által forgatott tanulmányaik mellett időnként napi- és hetilapokban publikálják ellenvéleményüket, olykor konkrét élményeik kapcsán (például RÓNA-TAS, 1988; SZILÁGYI, 2005), de az sem ritka, hogy hivatásos újságírók kelnek a tudományos vélemények védelmére (ZSUPPÁN, 2004; ABLONCZY, 2009a, 2009b). A napi- és heti sajtóban a tudományos és tudománytalan vélemények aránya azonban szinte kiegyenlített, nem billen a tudomány oldalára a mérleg (vö. TAKÁCS, 2006). Az internet szerencsére nem csak a dilettáns vélemények gyors terjedéséhez járul hozzá, hanem a tudományos álláspont terjesztéséhez is, például az olyan, többek között a tudományon kívül álló képzett személyek, például történelemtanárok által készített honlapokkal, mint a toriblog.hu, a nyest.hu vagy a tenyleg.com. Azt azonban meg kell jegyezni, hogy a dilettantizmust kritizáló diskurzusban túlnyomó többségben vannak azok a cikkek, tanulmányok, amelyek a szaktudományok képviselői által használt nyelven íródtak, s az általuk forgatott orgánumban jelentek meg (tegyük hozzá, ezek a sorok is), s szinte kizárólag a szűk szakmai közönségből számíthatnak olvasókra. Ez a fajta befelé beszélés azonban nem sokat segít a populáris tudománnyal szembeni küzdelemben. A nyelvészek módszere a felvilágosítás, tehát az amatőrök sajátos elméleteit ütköztetik a legkorszerűbb tudományos álláspontokkal, eközben pedig tájékoztatják az olvasót a tudományos kutatás és írásbeliség alapvető szabályairól, amelyekkel alanyaik sok esetben elemi szinten sincsenek tisztában. A tudomány azonban nem tökéletesen képes arra, hogy népszerű legyen, nem is ez a feladata.

A populáris tudomány körüli nyelvészeti-régészeti diskurzusban a vizsgált jelenség a normálistól eltérő, kóros elméműködés termékeként jelenítődik meg, a hivatalos tudomány képviselői gyakorta emlegetik a pszichopatológia kifejezést és szinonimáit, mint az örültség, elmebaj, amely megfelelő szakemberek, így tehát elmeorvosok, pszichológusok segítségét igényelné. A populáris tudomány elkülönítésére, izolálására, karanténba zárására irányuló igyekezet nem teljesen sikeres, a délibábos eszmék a sajtó és a média meghódítása után olykor a közoktatást is fenyegetik.

Jelen dolgozat nem az imént vázolt paradigmába, a dilettantizmus felvilágosító szándékú kritikájába kíván beilleszkedni, annak ellenére sem, hogy magam rendkívül fontosnak tartanám, hogy a néprajztudomány is megszólaljon, megvédje állásait, megóvja szellemi javait azoktól, akik méltatlanul használják. A nyelvészeti diskurzusban azonban a tudományos érvek a hatalmi játszmaival keverednek (félreértés ne essék, utóbbi is teljesen jogos), ám ebben a dolgozatban nem ez a cél. Egy korábbi munkámban már röviden megpróbáltam megfogalmazni a dolog szociológiáját, vagy még inkább

biológiájával kapcsolatos észrevételeimet (MIKOS, 2010b, 223–233.). A továbbiakban az ott leírtakat bővíteném, illetve az egész jelenségnek próbálok valamiféle értelmezési keretet adni. Szeretném megszólaltatni ezeket a szövegeket úgy, hogy eddig észrevétlenül maradt tartalmaik, illetve társadalmi motivációik is felszínre kerülhessenek. Nem az elrettentés tehát a cél, hanem a minden rokon- és ellenszenvtől mentes, tárgyilagos ábrázolás. Ahhoz tudnám mindezt hasonlítani, amikor az örültek elzárását, a világtól való elszigetelését és magára hagyását a nyitás, a kommunikáció kezdte felváltani (ami nem jelentette azt, hogy megnyitották volna a tébolydák kapuit, s szabadjára engedték volna az ön- és közveszélyes ápolitakat). Az „örületbeszéd” meghallgatása és az értelmezésére tett kísérlet az elmebetegség megértéséhez vitt közelebb, segítette differenciálását, a különböző típusok diagnosztizálását, és így lehetséges gyógyítását is (FOUCAULT, 2000, 7–88., különösen 62–85.). Az, hogy a fent és alább ábrázolandó jelenség társadalmi tünet, nem vitatható. Elhallgatása azonban a lehető legrosszabb, amit a vele szemben álló tudomány tehet, ahhoz vezethet, hogy még jobban elharapózik, ahelyett, hogy a mögötte húzódó okok feltárása és gyógyítása történe meg.²⁹

II.

Előzetes hipotézisem, hogy a populáris tudománynak nevezett jelenség-együttes valójában nem tudományként, hanem egy sajátos modern *mitológia*-építésként értelmezhető, távolabbról közelítve tehát kortárs *folklórjelenség*. Kialakulásának okai, akárcsak alapvető motívumai, a 19. században keresendők. A mítosz, az ideológia és a hiedelem kifejezések a dilettáns nyelvtudomány kritikájában is gyakran felmerülnek (például RÉDEI, 1998, 50., 71–72., 81–82.; HONTI, 2005, 2010, 164.). A tézis bizonyítására azonban eddig nem került sor. Ha igazolást nyer, hogy amit sokan tudományként olvasnak, valójában nem az (bár vélhetően az olvasók, hallgatók egy része sejti, hogy fikcióval áll szemben), s mindezt tudatosítjuk, akkor nagy lépést teszünk a megoldás felé. Ahhoz azonban, hogy bebizonyítsam, hogy mítosz

²⁹ Itt kell kitérni egy nagyon fontos momentumra. Nem lehet eltitkolni ugyanis, hogy a populáris tudomány – akárcsak a valódi – gyakran kontaminálódik különféle politikai nézetekkel, eszmékkel, ezek között olykor szélsőségesek is akadnak. Nagyon fontos azonban hangsúlyozni, hogy ez nem szükséges velejárója a jelenségnek, hogy a szélsőséges politikai nézetek és a populáris tudomány nem egy és ugyanaz, de még csak rész-egész viszonyként sem tételmezhető. Úgy látom, hogy sokkal inkább előbbi telepszik rá utóbbira, vagyis a káros politikai eszmék találják „megtermékenyíthetőnek” az amatőr tudományos gondolkodást. A legfinomabb sebési eszközökkel választom el a kettőt, és csak magával a – véleményem szerint – *elemi* jelenséggel foglalkozom. Mint ahogy a dilettáns nyelvhasználat körül kialakult nyelvtudományi diskurzus szereplői is gyakorta hangsúlyozzák, a suszter maradjon a kaptafánál, magam nem lévén politológus, csupán a tünet-együttes saját tudományágamra vonatkozó része értelmezésére tehetek kísérletet.

és nem tudomány az, amit mindenki, az azt művelők és kritikusai egyaránt utóbbinak szoktak tételezni, először azt kell megvilágítanom, hogy amit a nyelvészek, történészek, régészek tudományos sarlatánságnak, dilettáns nyelvrokonításnak, amatőrizmusként neveznek, valójában még formáját, kereteit tekintve sem tudomány. Ha megfosztjuk ettől az elnevezéstől, és más címkével látjuk el, a maga helyére tesszük. Jelenleg a könyvtárak nagy részében a populáris tudományos kiadványok azonos ETO-jelzettel kapnak a hivatalos tudomány műveivel, tehát például a magyarság korai történetének jelzetéül szolgáló 943.91-es számon található a magyar honfoglalás koráról szóló dilettáns munkákat is, talán több mint ironikus, hogy Kiszely István és Kristó Gyula művei egymás mellett foglalnak helyet a polcon. Úgy vélem, vagy külön jelzet alatt, vagy a tudományos-fantasztikus irodalomé alatt, esetleg a sikerkönyvek között volna a helyük. Ha másik polcon állnának, már nem kellene attól tartanunk, hogy hegemoniánkra törnek, bekebeleznek, hogy hibás elgondolásaikkal megmérgezzék az ifjúságot.

Elsőként azokat a jelenségeket szeretném megvilágítani, amelyek leválasztják a populáris tudomány képviselőit a valódi tudományról. A műtéthez nem is kell nagyon finom szikét alkalmaznunk, mert igen látványos külsőségekről van szó. A tudományos apparátus hiányáról, illetve használatának alkalmatlanságáról sokat írtak már nyelvész és régész szerzők is.³⁰ Ehhez csak néhány adalékot kívánok hozzátenni.

2. 1. A nyelvész Honti László a nyelvhasználati foglalkozó populáris tudományos szerzőket három csoportba osztja tudományhoz való viszonyulásuk, illetve a tudományos közülethez való tartozásuk alapján. Megkülönbözteti 1. a teljesen dilettánsokat, akik semmilyen (humán) tudományos képzést nem kaptak; 2. a más tudományágakból érkezőket, akik általában régészek, történészek, és akik nyelvészeti kérdésekben szólalnak meg nem túl avatott módon; 3. nyelvészeket, akik szándékosan vagy tudatlanságból lépnek ki a szakma keretei közül.³¹ A nyelvészeti dilettantizmus elleni küzdelemben, ahol az összehasonlító történeti nyelvtudomány egységes szabályrendszer alapján bizonyítja az uráli nyelvek rokonságát, s a tudós társadalomban nincsenek nagyobb viták alapvető kérdésekben, ez a felosztás célravezetőnek tűnik. Az őstörténetben részt vevő egyéb tudományágak, a történettudomány, régészet, néprajz esetében más rendszert látok bevezethetőnek. Történész vagy régész végzettségű személyek is képesek annyira elfordulni saját szakmájuk alapszabályaitól, hogy arról is megdöbbenő állításokat tesznek, nem csupán az általuk kevésbé ismert nyelvészetről. S bár a többi történeti tudományban nincs minden tekintetben egyetértés őstörténeti vonatkozásban, arról, hogy mi szakszerű, mi módszeres, és mi nem az, nincs vita. Ugyanakkor időnként kívülálló dilettantizmusa mögött meglepően nagy igyekezet és erudíció fedezhető fel, amit akkor is méltányolni

³⁰ Külön jegyzetre ezúttal talán nincs szükség, hiszen a nyelvészeti, régészeti dilettantizmus kritikusai szinte kivétel nélkül számos példát hoznak erre tanulmányaikban.

³¹ HONTI, 2004, 138.; ugyanezt a felosztást használja későbbi munkáiban is (2006, 2010).

kell, ha a hozadéka viszonylag csekély. Ilyen szempontból inkább két csoport felállítását javasolnám, amelyek nem is annyira a műkedvelő tudósok műveltsége, mint inkább hozzáállása alapján különíthetők el. Az egyik csoportba – a jogtudományból kölcsönzött kifejezéssel – *jóhiszemű*, míg a másikba a *rosszhiszemű* tudósokat sorolhatjuk. A jóhiszeműeknek nem a tudomány egészének lerombolása, tekintélyének kikezdése, az akadémiai intézményi keretek szétfeszítése a célja, hanem megpróbálnak beilleszkedni abba a maguk módján. A kevésbé jóhiszeműek gyakran magát a tudományt támadják, mert az nem képes választ adni az őket aggasztó kérdésekre, ezért elemeiben megsemmisítendőnek tartják, s durva kifejezésekkel illetik azt. Utóbbiak esetében sokkal gyakoribb a politikai motiváció, a hatalom és tekintély tiszteletének hiánya.

A nyelvtudomány képviselői sokat bíbelődnek azzal, hogy az amatőr nyelvtudósok műveinek gyakori helyesírási, stilisztikai, gépelési stb. hibáit gyomlálják. Hibalehetőségeket azonban nem csupán a helyesírás hiányos ismerete vagy a kevésbé erős fogalmazási készség rejthet magában. A digitális technológia előretörése nem csak a szövegek sokszorosítását gyorsította meg, hanem a publikálás előmunkálatait is szaporábbá tette, ugyanakkor le is redukálta, hiszen például a szövegeket ma már nem szedők szedik, hanem egyenesen a szerző szövegszerkesztőn így vagy úgy megírt anyagán dolgozik tovább a kiadó, illetve a nyomda. Továbbá a digitális közleményeknél a szerzők és kiadók már automatikusan több lazaságot engednek meg maguknak. Az emberek nagy része nem is egészen pontosan ismeri a technika adta lehetőségeket, ezek összességében mind a hibák szaporodását eredményezik, s az eddig elmondottak alól a hivatalos tudomány művelői és kiadványai sem mentesülnek. Ugyanakkor azt is megfigyelhetjük, hogy az amatőr tudósok nyomtatásban megjelenő művei már első látásra is árulkodnak némi amatőr-izmusról. Anyaggyűjtés céljából gyakran látogatok nyilvános könyvtárakat. A polcra levéve már az első pillantás is sokat elárul egy-egy munka hovatartozásáról, a dilettáns kiadványoknak már a tipográfiája is magáért beszél. (Ugyanez érvényes az interneten közzétett, Word- vagy pdf-formátumú elektronikus dokumentumokra is.) Legtöbb esetben ugyanis nincs tükör, vagyis a szöveg szinte lefolyik a valóságos vagy virtuális papírlapról: a margó vagy teljesen hiányzik, vagy csak jelzés értékű. A populáris tudományos könyvek szerkesztő nélkül készülhetnek, ugyancsak hiányozhat az olvasószervező, s a tördelő munkája is hagy maga után kívánnivalót, feltehetően e feladatokat önállóan – a könyvét sokszor magánkiadásban publikáló – szerző végzi.³² Ugyanakkor a szövegszerkesztés tarkabarka, rengetegféle kiemelés, betűtípust és betűméretet alkalmaz, mit sem törődve a tipográfia íratlan szabálya-

³² Ez a legtöbb esetben nem nyilvánvaló, csak sejthető. Vannak azért kivételek, például Varga Géza 2001-ben megjelent kötete viszonylag jól szerkesztett, az áttekinthetőbb tükörrel rendelkező kiadványok közé tartozik, részletes impresszumában szerepel, hogy *a szerkesztés, a képek válogatása, valamint a rajzok elkészítése* is a szerző munkáját dicséri (4. lapon). Külön tördelő és nyelvi lektor is szerepel ugyanitt.

ival, hiszen a jó ízlés valamiféle önmérsékletre int még a digitális szövegszerkesztők korában is, amelyek szinte korlátlanul kínálják a szebbnél szebb betűtípusokat és más tipográfiai eszközöket. A fejezetcímek ennek ellenére gyakran nem válnak el a folyószövegtől, a képalírások úgyszintén beleolvadnak a szerző gondolatmenetébe. Összességében az az ember érzése, mint ha a szerző egyetlen négyzetcentimétert sem szeretne fehéren hagyni a papíron, ami szimbolikusan is értelmezhető, hiszen annyi fontos mondanivalója van, ami minden felületet kitölt.

A szerkesztés hiányáról, a tipográfia tarkabarkaságáról, valamint a kiadvány által nyújtott összbenyomásról az embernek a 17–18. század populáris olvasmányai jutnak az eszébe, amelyekkel kapcsolatban ugyanezeket jelenthetjük ki. Ott sem volt szokás a túl nagy margó, a szöveget sehol sem szakították meg üres laprészek, hanem ezeket is mindig kitöltötték egy-egy rövid verssel, rejtvényvel, találós kérdéssel stb., annál is inkább, mert ekkor még nagyon drága és különleges dolog volt a papír, nem pazarolhatták. Különösen a könyvnyomtatás kezdetén volt jellemző továbbá, hogy a nyomdász kiadványát cirkalmas barokkos címmel látta el, amit különböző színű, formájú és méretű betűkből álló sorokba rendezett annak érdekében, hogy nyomdája teljes arzenálját felvonultathassa. A korabeli ember számára ugyanis nem csupán a nyomtatvány tartalma, hanem maga a nyomdatermék technikája is élmény lehetett. A ponyvanyomtatványok és kalendáriumok ugyanakkor, mint a korabeli nyomdák legnépszerűbb, egyúttal legnagyobb példányban eladott kiadványai az egyes műhelyek legfontosabb reklámhordozói is voltak, kedvet csináltak a többi könyv megvásárlásához, valamint önmagukat is kellették zsúfolt és rikító címlapjaikkal. Ezzel nem azt akarom állítani, hogy a 21. századi populáris tudomány kiadványai és a 17–18. századi ponyvanyomtatványok között direkt, genetikus rokonság van, csupán azt kívántam érzékeltetni, hogy a populáris kultúra bizonyos jellegzetességei tértől és időtől függetlenül is azonosak lehetnek.

Visszatérve a 21. század populáris tudományának kiadványaihoz, itt a legnagyobb probléma nem is a tipográfiával, hanem a képmellékletekkel van, e tekintetben ugyanis teljes parttalanság jellemző. Először is, a képek olykor nem kapcsolódnak szorosan a szöveghez, vagy nem ahhoz a szöveghez illeszkednek, amellyel egy oldalon található. Szóba került már a bibliográfia és a jegyzetelés meglehetősen fogyatékosága a populáris tudományban, de ott még csak-csak látszik valamiféle törekvés a hitelességre (egyénenként változó mértékben). A nagy gyakorisággal közölt képmellékletek azonban szinte soha nem jelölik forrásaikat (kivéve persze azt az esetet, ha a kép szerzője azonos a mű szerzőjével). Az legtöbbször első látásra is nyilvánvaló, különösen a reprodukciók gyenge minősége miatt,³³ hogy ollózásról van szó, ahol a pla-

³³ E sorok olvasói bizonyosan mind tisztában vannak a képmellékletek közlésének szabályaival, hiszen maguk is gyakran élnek ezzel a lehetőséggel publikációikban. Azonban érdemes felidézni a dolog hivatalos menetét, hogy rávilágítsunk a populáris tudomány képviselőinek magatartásában rejlő veszélyekre. A magyar közgyűjteményekben található

gizáló még arra sem vette a fáradságot, hogy az eredeti képaláírást kitörölje, és a saját kiadványában bevezetett képaláírási tipográfiával helyettesítse. Így egy-egy rövid tanulmányban is olykor kilencvenkét fajta képaláírás található, időnként ugyanaz a jelenség más megfogalmazásban kerül terítékre, attól függően, hogy milyen forrásból dolgozott a szerző (például VARGA, 2001, 2010; BAKAY, 2004 stb.). A képekkel való mostoha bánásmód egy nagyon régiesnek nevezhető szemléletet tükröz, ami ismét a 19. századba, illetve még korábbi századokba vezet bennünket. A populáris irodalom, a korabeli ponyvanyomtatványok és kalendáriumok szerzői, szerkesztői sem ismerték a szerzői jogot, vagy legalábbis nemigen törődtek vele.³⁴ Így az egész 19. századi ponyvakultúra egyetlen nagy egységgé vált a számos ollózás, a folyamatos egymástól való „lopkodás” miatt (MIKOS, 2010b, 153–199.). Itt is hasonlóval állunk szemben, a szellemi magántulajdon ismeretének teljes hiányával, illetve a tekintélyektől való *másolás* szabadságával.

A szellemi magántulajdonnal való laza bánásmódra a tudományos apparátus használata is rávilágít. Arról is rengeteget írtak már, különösen a nyelvészek, hogy a populáris tudományos szövegek mennyire nem képesek megfelelni a tudományos írásbeliség legalapvetőbb kritériumainak sem, annak, hogy a szerző az előtte a témában megszólalók műveit alaposan ismerje, s azokra munkájában módszeresen hivatkozzon is. Vagyis ne tüntessen fel saját ötletnek olyan dolgokat, amikről előtte már szóltak, s ha különvéleményt fogalmaz meg, akkor szellemi ellenlábasaire ugyanúgy hivatkozni kell, mint a vele egyetértőkre. Mint látni fogjuk, a jelenség a dolog alaptermészetével függ össze. Nagyon szemléletes példáját adja a szakirodalom-ismereti és hivatkozási anomáliáknak Varga Géza könyve, amely a szellemes *Így írtok ti magyar őstörténetet* címet viseli (VARGA, 2010). A szerző górcső alá veszi az őstörténet tudományos diskurzusának nyelvész, régész, történész és néprajzos szerzőit is egy-egy tanulmányukon vagy könyvükön keresztül. A számos megszólaltatott szövege azonban igen hiányosan fedezhető fel a kötet végén álló három és fél oldalas bibliográfiában. Ugyanakkor néhány olyan tétel is

festmények és más műtárgyak, történeti emlékek, régészeti leletek reprodukciói hivatalosan ugyanis csak az azt őrző gyűjtemény engedélyével közölhetők. Az engedélykérés egyrészt kötelességeket ró a kiadóra, másrészt viszont jogokat is biztosít a számára: bizonyos esetekben fizetnie kell (általában kisebb, jelképes összeget), továbbá köteles pontosan megjelölni kiadványában a kép forrását, ugyanakkor a közgyűjtemény köteles jó minőségű, tehát nagy felbontású digitális kópiát a kiadó rendelkezésére bocsátani. Ez a kölcsönösség tehát mindkét fél érdekévé teszi, hogy betartsák a szabályokat. Az imént leírtak azt is bizonyítják továbbá, hogy a közgyűjteményeinkben őrzött műalkotások, más régészeti, néprajzi stb. tárgyak nem képeznek szabad prédát, nem csinálhat mindenki azt velük, amit csak akar. A fent leírt szabályok betartása minden adófizető állampolgár közös, anyagiakban is kifejezhető érdeke, hiszen a kiadók pénzt keresnek a megjelentetett könyvek eladásával, s a múzeumoknak, könyvtáraknak folyósított kisebb összegeket az intézmények saját fenntartásukra, fejlesztésükre fordíthatják.

³⁴ Erre a téma szakirodalmából számos példát hozhatunk, a legtöbb és legszemléletesebb példát Békés István monográfiája tartalmazza (BÉKÉS I., 1966, 279., 286–287., 294., 297., 341., 356–357., 391–392.).

felsorolásra kerül, amelyek ugyan valóban a megidézett szerzők alkotásai, de ezekről a magyar őstörténetet kritizáló Varga Géza – e kötetében legalábbis – nem ír. Az első néhány cikkben a főszöveg első mondatában megemlíti, hogy kinek mely művéről van szó, s olykor még azt is, hogy az hol és mikor jelent meg. Az ötvenedik oldal táján azonban elfárad, s egyre hiányosabban adatozza a kritizáltak műveit. Az egyik cikk a régész Fodor István egy, sokáig meg nem nevezett tanulmányának állításait bírálja (*Fodor István a gjunovkai szkíta lószerszámdísz jeleiről*, 43–52.), majd a dolgozat hatodik oldalán felfedi, hogy valójában *Az ősmagyarország etnikai tudata és a Csodaszarvas-monda* című tanulmányról van szó (FODOR, 2006). Arról azonban sem ott, sem később nem szól, hogy hol és mikor jelent meg e munka, hiszen e tétel sem a lábjegyzetben, sem a bibliográfiában nem szerepel, sőt utóbbiban Fodor más műveivel sem találkozhatunk. A kötet következő cikkében még kevesebb információt kapunk. *A Bálint Csanád, avagy miről ismerhető fel a turul?* (53–63.) című cikkből csupán annyi derül ki, hogy a bírált munka 2004-ben jelent meg. Csak sejtethetjük, hogy a régész szerző 2004-ben publikált monográfiájáról, *A nagyszentmiklósi kincs* címűről lehet szó.

Az imént vázoltak a következő napirendi ponthoz vezetnek el, mégpedig az *ismétlések* fontosságához. A populáris tudományos szövegek olykor tényleg számos önellentmondást tartalmaznak, ráadásul az egyes képviselői közötti intenzív kommunikáció ellenére sokszor teljesen ellentmondanak egymásnak is. Erre már korai vizsgálók is felhívták a figyelmet (például ZSIRAI, 1943, 283.). Azt azonban szintén fontos megállapítani, hogy ugyanakkor egymásra is folyamatosan hivatkoznak, s az egymásra hatás sok esetben mindenféle hivatkozás nélkül is tetten érhető. A második világháború előtt, illetve az azt követő időszakban, a populáris tudomány „emigrálása”, „illegálisága” idején a magányos szerzők, az egymástól elszigetelten, függetlenül munkálkodó alkotók voltak jellemzőek, akik még sok egyéni ötlettel tudtak előrukkolni. A tudományos dilettantizmus „hazatérését” és „újbóli meghonosodását” követően a kommunikációs technológiák viharos változása következtében az információcsere szédületes mértékben gyorsult fel. Úgy tűnik, mintha a mozgalom résztvevői egy rendszer véges számú elemeit variálnák a végtelenségig. Az eredeti ötletek felmutatása nem jelent alapkövetelményt ebben a világban. Vannak persze kreatívabb, és kevésbé kreatív szerzők-alkotók is (nevezhetjük őket „másodvonal”-nak?). Egy interjú – amely a populáris tudomány doyenjének számító Kiszely Istvánnal készült – részlete szemléletesen világítja meg a jelenséget. „Kérdezték fiatalok, hogy mit szólok Szántai Lajoshoz, mit szólok egyik-másik előadóhoz? (sic!) Kérem, mindenként szeretek, mert *mindenki ugyanazt mondja*, csak más-más oldalról.” (KISZELY, 2008 [kiemelés tőlem – M. É.]) Az ismétlés és a másolás az egyes előadók között az utóbbi két és fél évtizedben szorossá vált kapcsolat miatt is felgyorsul. A rendszerváltás óta a populáris tudósok köre viszonylag zárt, kis csoportot alkot (nem véletlenül feltételezik ezt a lényegesen nagyobb, kevésbé zárt és kevésbé összetartó hivatalos tudományról is), akik egymással

közeli nexusban vannak. Ezért is szokás a *szubkultúra* kifejezést emlegetni velük kapcsolatban (RÉDEI, 1998, 50.). Rendszeresen, kölcsönös hivatkozások mellett bizonyos tiszteletköröket, látványos gesztusokat tesznek egymás felé, ami persze a hivatalos tudomány berkeiben is megvan, de nem ilyen módon és nem ilyen mértékben. A populáris tudományos szubkultúrában ugyanis a kritika éle kizárólag kifelé, a körön kívül állókra irányul. Befelé a teljes elfogadás, öszesimulás, azonosulás a jellemző (holott, mint láttuk, folyton ellentmondanak egymásnak, olykor akaratlanul is). Példaként hozhatjuk Varga Csaba 2011-ben megjelent könyvét, amelyben a szerző Honti László 2010-ben kiadott tanulmánykötetének címét parafrázeálja. Ugyancsak tanulságos előbbi szerző testvére, Varga Géza már megidézett cikkgyűjteménye is, amelyben az őstörténet különböző szereplőit kritizálja (VARGA, 2010). Nem csupán a hivatalos őstörténet művelői, például Szőke Béla, Csúcs Sándor, Révész László vagy Vásáry István egy-egy műve kerül terítékre, hanem Bakay Kornél és Kiszely Istváné is, a velük szemben tanúsított hozzáállás, illetve az ő megszólaltatásukkor alkalmazott hangnem azonban teljesen eltér az előbbiektől.

A populáris tudomány képviselői előszeretettel dobálóznak ismert nyelvészek, történészek neveivel, akiket mintegy elrettentésként említenek híveiknek, olyan embereknek tételezik őket, akik a magyarság múltjának megcsúfolásában élen járnak. Közöttük leggyakrabban Róna-Tas András (1931–) nyelvész, orientalista (például BAKAY, 2011) és Kristó Gyula (1939–2004) középkortörténész (például HUNNIVÁRI, 2001; SZÁNTAI, II., IV. előadásai) szerepelnek. Előbbi talán azért, mert túl azon, hogy jelentős felfedezésekkel gazdagította a magyarság nyelvrokonságáról, és különösen honfoglalás előtti és közvetlenül azutáni műveltségéről tudhatóakat, kifejezetten sokat tett azért, hogy a nyelvtudomány és történettudomány, valamint egyéb, az őstörténetben érintett tudományágak nézőpontja mind szélesebb körben váljon ismertté.³⁵ Tudományszervező és -népszerűsítő tevékenységének köszönhetően viszonylagos gyakorisággal szerepel a médiában és az elektronikus sajtóban is.³⁶ Kristó Gyula külön tanulmányokat nem szentelt a felvilágosításnak, a dilettantizmus elleni harcnak. Ugyanakkor életének hatvanöt esztendeje alatt közel egy tucat könyvet írt a honfoglalás kora és az Árpád-kor történetéből, köztük több olyat, amelyben átfogó képet kívánt nyújtani a témáról, időnként a nagyközönség igényeit is szem előtt tartva (például KRISTÓ, 1980, 1995). Talán utóbbiak miatt napjainkban az egyik legismertebb, legolvasottabb a témát kutató történészek között. Nagyon markáns álláspontot képviselt a sarkalatos kérdésekben, igyekezve minél inkább

³⁵ Összefoglaló munkája: RÓNA-TAS, 1996; népszerűsítés céljából pedig *Kis magyar őstörténet* címmel írt szintézist (2007b). Rendszeresen szerepelt a *História* folyóirat témára szerkesztett számaiban. Ismeretterjesztő munkái: RÓNA-TAS, 1988, 2003.

³⁶ Résztvevője volt például a *Mindentudás Egyeteme* címmel a 2000-es évek elején a Magyar Televízióban futó sorozatnak is. Továbbá több alkalommal szervezett vitákat a dilettánsok képviselőivel. Ezeket a kísérleteit utólag hiábavaló próbálkozásoknak minősítette.

ideológia- és romanticizmus-mentesen bemutatni – ahogy ő nevezte – a korai magyar történelmet. Bár közel tíz éve elhunyt, halálában is gyakori cél-táblája a vele elvi vagy gyakorlati kérdésekben ellentétes véleményen álló amatőr történészeknek.³⁷

A populáris tudomány ugyanakkor előszeretettel ragad ki a hivatalos tudományból olyan személyiségeket is, akiket a többiek fölött állónak gondol, s akik a mozgalom emblematikus figuráivá válhatnak. A kiemelés szempontjai nem mindig követhetőek, bár bizonyos részigazságok talán megfogalmazhatóak ezzel kapcsolatban. Ahogy az ellenségkép kialakításában is fontos szempont volt az olvasmányosság, a „fogyaszthatóság”, mind Róna-Tas András, mind Kristó Gyula életművében tetten érhattük ezt a motívumot, ugyanígy megragadható ez az emblematikussá emelt kutatóegyéniségek esetében is. László Gyula régész (1910–1998)³⁸ életművében a narrativitás, a történelem elbeszélhetővé tétele fontos szerephez jutott, s ő is sokat tett az ismeretek nagyközönség felé való közvetítése érdekében.³⁹ Ha néprajzosok közül kikerülő emblematikus alakot keresünk, a 19. századba kell visszanyúlnunk. A délibábos múltkutatók kedvelt folkloristája mások mellett Kálmány Lajos (1852–1919), a hányatott sorsú, ám annál tehetségesebb és jelentékenyebb néprajzi gyűjtő, számos fontos folklorisztikai tanulmány szerzője.⁴⁰

A hivatalos tudományban a nézetek ütköztetése, a vita mindennapos dolog, ami nem a tekintély kikezdését célozza, nem személyeskedő, és különösen nem durva. Ugyanakkor az egyes kutatók pozitív, megerősítő gesztusokat is tesznek egymás felé, amelyek nem kizárólag a tekintély növelését szolgálják, az állandó oda-visszacsatolás nem lehet kizárólag az egymás iránti szolidaritás kifejezője. Az egymás közötti közlekedés a tudomány akadémiái körében is megköveteli a kölcsönös udvariasságot (akárcsak az utakon), de a nyilvános dörgölözés gesztusait a tudományos megszólalásokban ajánlatos és szokásos is elkerülni. A laikus tudomány azonban az előző két bekezdésben vázolt két szélsőséget képes csak felmutatni: a kifelé

³⁷ Például Szántai Lajos, a bibliográfiában II-es számot viselő előadása a *Gesta Hungarorum*-ról, amelyben folyamatosan Kristót ostorozza, aki méltatlanul datálja jóval későbbre a művet, mint ahogy azt az előadó szeretné (ő a honfoglalás korára kívánja visszadátumozni, az ő szempontjából érthetően). Továbbá folyamatosan azt hangoztatja Szántai, hogy az általa tudatlannak titulált történészek állandóan csak a P. iniciálé megfejtésén és a szöveg korának azonosításán fáradoznak ahelyett, hogy a lényegét, magát a szöveget tanulmányoznák. Itt túl az érvelés zagyvaságán filológiai tévedésen is érhetjük Szántai Lajost, hiszen éppen Kristó hangsúlyozta több helyütt is, hogy a bizonyos anonimusi kérdések túl sok energiát rabolnak feleslegesen a történelemtől, s sokkal több értelme van, ha a szöveg felé fordulunk (vö. KRISTÓ, 1994, 38–39.).

³⁸ Például Pap Gábor a bibliográfiában II-es számmal jelölt előadásában; Szántai IV. előadásában; Bakay Kornél műveiben, aki személyesen is kapcsolatban állott László Gyulával, és életpályája alakulását is befolyásolta (BAKAY, 2004, 9.).

³⁹ Vö. FODOR, 2011. Fodor reagál László Gyulának a populáris tudományos kánonba való beemelődésére is, elítélő élel (FODOR, 2010, 101–104.).

⁴⁰ Például Szántai Lajos dolgozatomban bibliográfiájában V-ös számot viselő előadásában; Molnár V. József előadásában.

éles pengével vagdalkozást, illetve a befelé összesimulást. Az érdemi vita, a tudományban nélkülözhetetlen eszmecsere, amely magában foglalja a tévedés és a megcáfoltatás kockázatát is, teljesen hiányzik ebből a világból.

Az eddig e fejezetben elmondottak, vagyis a jegyzetapparátus hiánya vagy hiányosságai, a tipográfia és a képmelléletek problémái, valamint a szerzői jogokhoz való sajátos viszony, illetve az ismétlések gyakorisága egyfajta *téren és időn kívüliséget* kölcsönöz a szerzőknek. Ugyanakkor e tényezők elég alapot szolgáltatnak ahhoz, akár külön-külön is, hogy az érintetteket kizárják a tudomány képviselőinek köréből, és egy másik körbe integrálják őket.

2. 2. A tudomány és nem tudomány közti különbség néhány fontos, de külsődleges bizonyítékának felsorakoztatása után áttérek a jelenség folklorisztikus összetevőinek bemutatására.⁴¹ Nem azt állítom, hogy a populáris tudományként definiált jelenség egy az egyben megfeleltethető a 19–20. századi parasztság szájhagyományozó folklórjával, s aki napjainkban folklórra vágyik, az be kell érje a dilettáns nyelvészkedők és történészkedők zagyvaságaival. Csupán azt, hogy számos ponton analóg a jelenség a szájhagyományozó folklórral és rokon jelenségeivel, például a közköltészettel, a könyvfolklórral, s a sajtó- vagy az internet-folklór számos tulajdonságát is magán viseli.

Itt meg kell állnunk egy pillanatra, hogy új fogalmakat vezessünk be a diszkurzusba. Ezeket egy másik tudományág, nevezetesen a szociálpszichológia szállítja számunkra. A napjainkban új irányzatnak számító *narratív szociálpszichológia* a korábbi kognitív pszichológiai kutatások nyelvpszichológiai, narratológiai vizsgálatainak csapásán haladva elemzi az emberi gondolkodás és a szövegszerveződés viszonyát. Ezen azonban kissé továbblépve az egyén által produkált szövegek struktúrája és más nyelvi eszközei, valamint az egyén lelkiállapota, múltjához való viszonya közti kapcsolatokat is feltárja. László János és munkatársainak vizsgálódásai azt is igazolták, hogy a nemzeti identitás és a saját történelem befogadásának, feldolgozásának, értelmezésének is az a legáltalánosabb módja az emberi közösségek és az egyének számára, ha – mondhatjuk monda-szerű – narratívákban gondolkodnak, amit a pszichológusok *folk-history*nek neveznek, magyarra pedig a mindennapi történeti tudat kifejezéssel fordítják (LÁSZLÓ, 2003). A kognitív pszichológia és a narratív szociálpszichológia e néhány felismerése azért nagyon fontos mérföldkő a narratíva-kutatás ege alatt, mert természettudományos eszközök segítségével bizonyítja be azt a tételt, amit például a folklorisztika évszázadok óta tapasztalati tényként kezel, nevezetesen, hogy az emberi gondolkodás alapvető sémáit azok az egyszerű szüzsékek leírható történetek jelentik, amiket tudománygunk meseként, mondaként, anekdotaként stb. aposztrofál. Vagyis, hogy a folklorisztikus gondolkodás nem az elme patológiás működése, hanem éppen hogy a normális működésének

⁴¹ A folklór fogalmáról: MIKOS, 2010a.

jellemző része, a narratívák a személyiség, az identitás építésének, a traumák vagy éppen a személyiséget építő élmények feldolgozásának fontos eszközei (LÁSZLÓ, 2012).

Szintén a nyelv felől közelít egy kevésbé fiatal tudományág, a strukturális antropológia is. Claude Lévi-Strauss a mítoszt a nyelv folytatásának, a nyelvi strukturális szerveződés részének tekinti. Ennek folytatásaként a mítoszhoz nagyon hasonló struktúrájú mondák, vagy az utóbbival közeli rokonságban lévő irodalmi eredetű toposzok is a nyelvi szerveződés részének, s egyúttal az emberi elme alapvető működésmódja részének tekinthetők (LÉVI-STRAUSS, 2001). Bár a mítoszok fokozatosan eltűntek, a mitikus elbeszélésforma nem kopott ki soha. A mítosz-szüzsék alapján alakuló mondaszüzsék mai napig behálózzák az életünket. A mondákban való gondolkodás, vagy nevezhetjük folk-historynak, minden emberi civilizációban, minden kultúrában, minden korszakban jelen van.

A folklorisztikus elemek egy részéről már az előző (2.1.-es) fejezetben is szó volt. Azok az elemek ugyanis, amelyek leválasztják a vizsgált jelenséget a tudományról, egyúttal integrálják a másik jelenségbe, a folklorisztikus karakterű mindennapi történeti tudatba.

A fentiek tükrében talán nem meglepő, ha e sokfelé ágazó, sokszor önmagában is ellentmondásos szöveghalmaz, amit a populáris tudomány kitermelt, mégis valamiféle egységként, egyfajta szintézisként kezelhető. Véleményem szerint az összes szöveg néhány alapvető, jól leírható és történelmünkben évszázadok óta jelenlévő szüzsére és motívumra redukálható. Olyan régi toposzokat működtetnek, mint az „Extra Hungariam non est vita” (vö. ZSIRAI, 1943, 275.), vagy a „magyarság a kereszténység védőbástyája” elve. Újabb keletű narratíva, bár ez is legalább száz éves múltra tekint vissza, hogy a magyar nyelv, illetve újabban a magyar írás „ősnyelv”, illetve „ősírás”, minden más nyelv, illetve írás ebből eredeztethető. Az elgondolás a 20. század eleje óta van jelen (KOMORÓCZY, 1976, 15–16.; RÉDEI, 1998, 51–56.), s szinte kivétel nélkül minden egyes populáris tudományos munka mozgatja ezt a szüzsét. A szüzsék típusokba rendezhetők, az egyes szövegek pedig a típusok variánsainak tekinthetők. A típusok és motívumok mellett megkülönböztethetünk további visszatérő, sematikus vagy panel-elemeket, mint amilyenek bizonyos toposzok és metaforák. Toposzként is értelmezhető az a tévhit-gyűjtemény, amely egy szintén folklorisztikus, mondaszüzsé-szerű elképzelést hivatott alátámasztani. Eszerint a magyarság igazi történelmét (értsd a mitikus, hősköltészet-szerű elbeszélését) valakik (általában a Habsburg-udvar emberei, esetleg a szovjetek) ellopták/meghamisították, az igazi dokumentumokat eltüntették, s helyébe állították Hunfalvyt, Budenzet és a finnugor „teóriát”. Az eltüntetés állítólag dokumentumok is alátámasztják, amelyek szintén csak a képzeletben léteznek (FEJES, 2008; KANYÓ, 2009; HONTI, 2010, 203–204.).

A jelenség további folklorisztikus vonása, hogy bár a közösség – adott esetben a populáris tudomány köré szerveződő szubkultúra – tagjai vala-

mennyien ismerik e szüzséket, vagy azok egy részét, az csak bizonyos, jelentős előadókészséggel rendelkező *egyéniségek* ajkán szólal meg. Az már inkább napjaink média- és popkultúrájának része, hogy e személyiségek körül egyfajta kultusz alakul ki, rajongótáboruk az interneten népszerűsíti őket. A videó-megosztókra feltett előadásokat és interjúkat nem a szerző maga rögzíti és juttatja el az internetes portálokra, hanem a holdudvar, az előadásokat hallgató, a könyveket megvásárló közönség tagjai fejezik ki így rajongásukat. A világháló segítségével bárki egy kattintásra eljuthat tehát hozzájuk, nem is feltétlenül szükséges elfáradnia egy nyilvános előadásra. Attól azonban, hogy ki hol szólal meg és azt milyen eszköz segítségével közvetíti a hallgatósága felé, a megszólalása még nem változik, a mondandója ugyanaz marad.

A világháló, mint ahogy a sajtó és az elektronikus média is, kiválóan alkalmas a folklór szállítására alkotótól befogadóig, de nem csak arra. A sajátos kommunikációs eszközök sajátos folklórt fejlesztenek ki maguknak, amit használnak is, ez régóta tudott dolog a folklorisztikában (DOMOKOS M., 2013a, b, c). Így tehát itt valójában nem a hagyományosnak tekinthető folklórról van szó, amelynek egyik fontos – már nem feltétlenül szükséges – tulajdonsága a szóbeliség, hanem egy, a modern folklórjelenségek közé illeszthetőről, amelyben a szóbeliség kisebb – bár azt látni fogjuk, nem teljesen jelentéktelen – szerepet játszik, egyúttal az elektronikus hordozókon való közvetítés elsődleges fontosságúvá válik.

Említettem már, hogy a dilettáns szerzőkre az írásbeliség és szóbeliség, valamint a különböző médiumok elegendő használata jellemző. A populáris tudomány számára az információk szóbeli terjesztése kitüntetett fontosságú, erről már korábban is szoltam. A nyilvános előadások, valamint a médiaszereplések ugyanis a dilettáns múltkutató szubkultúra egyéniségeinek lételemét jelentik. Arról is írtam, hogy nem kifejezetten az írás a fő profiljuk, hogy írásbeli megnyilatkozásaik meglehetősen fogyatékosak. Az a benyomásom alakult ki, hogy információik jelentős részét sem olvasással szerzik, hanem szájhagyományból, egymás előadásaiból tanulják. Ennek egyik bizonyítéka lehet az a (dolgozatom bibliográfiájában II-es számot viselő) Szántai Lajos-előadás, amelynek legelején a szerző tudományos előképeit említi. Hosszan elidőz a délibábos történetírás ősatyjának számító Horvát István keresztnevénél, akit többször is Jánosnak titulál, feltehetően az azonos nevű neves irodalomtörténész miatt. Ha ugyanis előadónk a szerzőt művei alapján, írott szövegek nyomán ismerné, feltehetően vizuális memóriája rögzítette volna annak pontos nevét, s nem keverné össze azt más hasonló nevű szerzőkkel. Ugyanebben az előadásában Szántai Lajos többször emlegeti a jeles néprajzkutató Kálmány Lajost, akit következetesen „Kálmán Lajos”-nak titulál. Feltehetően őt is csak szóbeli említésekből ismeri.

Visszatérve a tér és az idő problémáira, az idő kérdésében központi viszonyoszó a populáris tudományban az *ős*, illetve még inkább az *ősi*.⁴² Az ősi

⁴² Az „ős” kifejezés etimológiáját, továbbá az őstörténet és fogalomcsaládja történetét lásd VÁSÁRY, 2008, 10–12.

egy olyan kifejezés, amelyet a jelenkori tudományos köznyelvben már nem szívesen használ az ember, sőt, a vele rokon értelmű *archaikus* is egyre kevésbé használatos. Az *ősi* mítoszától való végső elválás, s ennek a tudományos köznyelvben való lecsapódása nagyjából a 70-es évekre tehető. Az *ős* kifejezés (szociálintropológiai kontextuson kívül, ahol is leginkább a családdal, a családfával kapcsolatban emlegetjük az ősoket, akiknek a vallási életben is kitüntetett szerepük van) ma már csak bizonyos szóösszetételekben használatos. Így az „őstörténet”, „ősvallás”, „ősmonda” stb. kifejezések közül az utóbbi kettőt tudományágunk képviselőinek újabb generációi ritkán, vagy egyáltalán nem használják. Az őstörténet kifejezésre nem akadt eddig jobb, leíróbb, ezért ez használatban maradt; a KRISTÓ Gyula által javasolt és előszeretettel használt *korai magyar történelem* kifejezés (lásd az általa szerkesztett lexikon főcímében is, 1994) egy időben konkurált az őstörténettel, de nem vált általánosan elfogadottá. Az *ősi* szóval, illetve a szinonim *archaikussal* tehát a szóösszetételeken kívül szinte egyáltalán nem találkozhatunk a szakirodalomban. Helyette inkább az *eredeti* használatos, bár ez is problematikus kissé. Elképzelhetőnek tartom, hogy a strukturalizmus megjelenése és elterjedése nagyban hozzájárult, hogy a „tyúk és a tojás” kérdése kiszorult a tudományos kérdésfeltevések sorából, s ezzel az e kérdésre utaló kifejezések is háttérbe szorultak. Az *ősi* fogalmának legnagyobb baja ugyanis a jelen tudománya számára, hogy nincs viszonyítási pontja. E viszonyíthatatlanság a mítoszok világába, a „kezdetben vala az Ige” problémájához vezet el bennünket. A populáris tudósok ugyanakkor az *ősi* fogalmában összegzik mindazt, amit ők a hivatalos tudományból hiányolnak. A hivatalos tudomány ugyanis éppen az olyan, végső kérdésekre nem tud válaszolni, hogy mi volt akkor, amikor még nem volt semmi, hogy hol kezdődött az a valami, amit történetesen ma magyarságnak hívunk. Ennek is köszönhető, hogy a populáris tudományban is megfigyelhető trendszerűség értelmében (vö. SÁNDOR, 2011, 13360/1647–1888.) a dilettáns nyelv- és néphasonlítás fokozatosan egyre mélyebbre ás a történelemben. Míg kezdetben a hun-avar-szkíta folytonosság mítosza hódított, majd a különböző neolitik kultúrákkal, mint a sumerrel, párthussal való hasonlítás, illetve az etruszk nyelvrokonság kutatása jött divatba, manapság már a paleolitik korszakba is elvezetnek bennünket a tudomány önkéntesei (VARGA Cs., 2003). A lényeg, hogy minél régebbi, minél „ősibb” legyen.

Hagyományosan a mítoszok voltak hivatottak válaszolni ezekre, az emberiséget mindig is foglalkoztató, végső kérdésekre. A mitikus világkép nem a felvilágosodás hatására esett szét szinte egy csapásra, a folyamat már jóval előbb megkezdődött, s hosszú évszázadokig eltartott. Magyarországon a történeti eredet mitikus magyarázatára szolgáló egységes világkép a viszonylag gyors kultúraváltás hatására a honfoglalást követően hamar szétesett, s ha nem is teljesen nyom nélkül, de viszonylag hamar el is tűnhetett, s helyét az új, egységes keresztény világkép foglalta el. S bár a folklórisztika számára régóta nyilvánvaló, hogy bizonyos nyomok azért maradtak, s min-

dent meg is tett annak érdekében, hogy ezeket előássa, a honfoglalás kori mitológia feltámasztása végső soron nem volt lehetséges. Ez örök kételyek forrása, állandó találgatások és kitalálgatások terepévé tette a magyarság honfoglalás körüli műveltségét.

Az ember próbálja megérteni, hogy miért nem felel meg a finnugor rokonság, mi a valódi ok, ami miatt ezt minden úton és módon tagadni kell. Az első közelítés szerint, amit olykor ki is mondanak, azért, mert a mai finnugorok jelentős része hozzánk képest „elmaradott”, alacsony fejlettségi szinten él, nem elég civilizált,⁴³ ezért kínos lenne a velük való szoros kapcsolat elismerése. Itt azzal a gyakori helyzettel állunk szemben, hogy a nyelvrokonság és a nép-, illetve kulturális rokonság egybemosódik a köztudatban. Holott a finnugrisztika ilyesmiről soha nem beszélt. A nyelvrokonságot a kulturálissal azonosítani, a finnugorokkal való kulturális rokonságot lealacsonyítónak tartani a 21. századból nézve több mint tájékozatlanság. A 18. század végén, a 19. század elején még talán lehetett valami támpontunk az érv megértésében, a réntartó, halászó lappok életformája valóban nem lehetett túlzottan vonzó a korszak polgárosulni vágyó magyar nemessége számára, akikhez eljutott a nyelvrokonítás új elmélete (DOMOKOS P., 1998, 52., 55–56., 90–92.; BÉKÉS V., 1997, 174–205.; VÁSÁRY, 2008, 131–138., 175–178.). A világ azonban közel két és fél évszázad alatt rengeteget változott. A mai finnségi népek közül kettő, a finn és az észti nép jelentős része él önálló államalakulatban, múltjuk, de jelenük aztán végképp nem olyan, amit meg kéne tagadnunk.⁴⁴ A miénkhez hasonló európai államok, a finn esetében jelentősen jobb gazdasági viszonyokkal. Az egykori Szovjetunió európai részén élő népek 20. századi sorsa, akárcsak a két előbb említetté, sokban rokon a magyarságéval, s az Urálon túli területeken élő, hozzánk nyelvtörténeti szempontból legközelebb álló obi-ugorok jelentős része sem a hagyományosnak tekinthető halász-vadász-gyűjtögető életformát éli.⁴⁵ Persze ha azt élné sem lehetne semmi kifogásunk, csupán a vulgárizált szociáldarwinizmus szellemében szokás ezt megvetni vagy kritizálni. Ugyanakkor a „finnugor elmélet”-et tagadók általában nem indoeurópai nyelvekkel állítják párhuzamba a magyart (pedig például az iráni nyelvek esetében még némi jogalapja is lenne, hiszen a nomád magyarság kapcsolatban állt egy időben iráni népekkel, akiktől számos szót át is vett). Kortárs európai nyelvekkel való rokonítás szinte soha nem fordul elő (kivételet persze itt is van, olvashatunk baszk-rokonságról). A rokonítás tehát sem nem nyugati, sem nem jelenkori nyelvekkel történik. Leggyakrabban ó- és középkori, már kihalt nyelvek és kultúrák jönnek szóba, amelyek jelentős részben nyelvrokonság híján lévő, ún. szigetnyelvek, különállásuk még

⁴³ Ezek a kifejezések nem az én szóhasználatomat tükrözik, hanem a finnugor nyelvrokonság és benne a magyarság szerepét tagadó szerzők szavajárása.

⁴⁴ ROMSICS, 2012. Finnország történetét illetően lásd a *História*, XXXIV, 7. számának további tanulmányait (2012).

⁴⁵ Erről bővebben CSEPREGI (szerk.), 2001.

nyelvész berkekben is gyakori tárgya merész elméleteknek (például a sumer, az etruszk vagy a baszk nyelv is ilyen). Vagyis azt figyelhetjük meg, hogy nálunk kevésbé nyugati és (ha lehet mondani) kevésbé civilizált népekkel, hunokkal, avarokkal, szkítákkal, sumerokkal kívánják bizonyítani a rokonságot. Ráadásul e népek egy részének nem ismerjük a nyelvét: a hun, az avar vagy a szkíta nyelveknek csupán néhány szavuk maradt fenn feltehetően erősen torzított változatban más, például latin vagy kínai nyelvű forrásokban, így tehát nehéz érvelni amellett, hogy a finnugorok ugyan nem, viszont például a szkíták *nyelv*rokonaink lennének.

A probléma azonban nem nyelvészeti természetű, még csak nem is a civilizáltsági fokban áll, nem is a nyugatosságban vagy a fejlettségben, hanem a régiségben: a távoli múltba feledett, mitikus homályba vesző szkíták vagy hunok, párthusok az időhorizont tágítására adnak lehetőséget. S itt ismét az ősi fogalmánál vagyunk, hiszen a szkíta vagy a hun nép olyan időkbe kalauzolja a fantáziát, amelynek – legalábbis a hobbitudósok nézőpontjából – *a végpontja ismeretlen*. Ennek a gondolatmenetnek csak egyik lépcsőfoka, hogy a távoli népekkel és kultúrákkal való rokonítás a Kárpát-medence birtoklásának jogosságát, régiségét hivatott bizonyítani (NAGY, 1996, 137. vö. EGYED, 1999; FORRAI, 1999). Az utóbbi másfél évtizedben megfigyelhető trend szerint nem csupán a magyarság, hanem minden nép, kultúra, írás stb. őseit keresik az amatőr múltkutató szubkultúra képviselői. Az, hogy az időt hagyományosnak, kronológia előttinek tekinthető módon kezelik a vizsgált szövegek, csak első lépése volt a bizonyítási sornak, amellyel a jelenség mitikus-mondai jellegét lehet igazolni. A következő lépés annak bemutatása, hogy milyen módon kezelik e szövegek a mondai örökséget, illetve hogyan alkotják újra azt.

Azok a populáris tudományban alkotó személyiségek, akik kifejezetten a nyelvrokonság témáján dolgoznak, ritkán tévednek a hagyományos műveltség terepére (bár, mint láttuk, maguk is mitikus történeteket hoznak létre). Vannak azonban néhányan, akiket a nyelv kevésbé, míg a kultúra jobban érdekel. Az ő számukra a tudományművelés mintáját nem a nyelvészet, hanem a történettudomány, illetve a néprajz jelenti. Persze mindenből csak azt veszik ki, vagy el, ami nekik kedvez. Így például a néprajztól a mondaszükséket. A következőkben azt szeretném bizonyítani, hogy az emberiség mondaéhségét, mítoszéhségét hogyan használják ki, s a kevéske alapra hogyan építenek maguknak fantáziájuk segítségével várat.

Ahol a madár eltűnt a szemük elől, ott táborot ütöttek, majd ekkor ismét előtűnt, újra követték minden népükkel együtt. Így jutottak el Pannóniába, Attila egykori földjére. Itt aztán a madár végleg eltűnt szemük elől, ezért itt maradtak. *Ennek a mondának a valóságos alapja az, hogy a magyarok anélkül, hogy tudták volna valóban addig vonultak Európában nyugat felé, amíg a kerecsensólyom – a turul – fészkel.* A múlt,

a történelem igazolta, hogy a Turul-mítosz eltűnése – az Árpád-ház kihalása – indította meg a magyar önállóság megszűnését.⁴⁶

A mondaszűzséknek tehát egyrészt használói, másrészt alkotói is. A felhasznált mondaszűzsék között első helyen szerepelnek a huntörténetek (például SZÁNTAI, I.), azonban sokszor csak ürügyül szolgálnak a fent említett mesterséges mondák, összeesküvés-elméletek, tévhitek kibontásához, amelyek az írások, illetve előadások valódi tárgyát jelentik. Azt sokszor maguk a populáris tudományos szerzők is megfogalmazzák, hogy számukra a tudomány éppen azért érthetetlen, sőt elítélendő, mert ilyen történeteket nem képes megfogalmazni annak érdekében, hogy a múltat mindenki számára érthetővé tegye.

Az itt vizsgáltak ezen a ponton nagyon hasonlóak egy az 1990-es évek elejének Magyarországon tapasztalható jelenséggel. A magyarországi cigány közösség értelmiségének egy része ugyanis a naiv művészet felől indult, illetve a közösség identitásának felépítése érdekében egy a naiv művészethez hasonló tudományosményt igyekezett megvalósítani. A roma értelmiségiek által életre hívott – a jelenséget leíró Kovalcsik Katalin és Réger Zita terminusával – *naiv tudomány*nak ugyanis kimutathatóan a mesék és mondák, mítoszok jelentik az alapját, amelybe a szerzők beépítik a tetszőlegesen kiválogatott tudományos tényeket, azokat az ismereteket, amelyeket fontosnak tartanak (RÉGER – KOVALCSIK, 1995). A magyarországi romák bizonyos kisközösségeiben ugyanis ebben az időben még mindennapos dolog volt a folklór alkotása és befogadása, a mesemondás, az újonnan alakuló értelmiség soraiba az intenzív folklór-élettel rendelkező helyekről is érkeztek emberek, akik számára ez volt a természetes gondolkodási forma. Kovalcsik Katalin és Réger Zita továbbá egy nagyon fontos összefüggésre is felhívja a figyelmet: a monda- és meseszűzsékre épülő tényirodalom felépítése nagyon hasonló a középkori krónikák szerkesztésmódjához, illetve a kettő hasonló logikai elveket követ (RÉGER – KOVALCSIK, 1995, 33.). Ha az e bekezdésben tárgyaltak nem is minden ponton vágnak egybe a populáris tudománnyal, abban nagyon hasonló a kettő, hogy bennük a középkori és újkori ember premodern gondolkodásmódja érhető tetten. S bár a populáris tudomány nem épít, mert nem építhet ennyire pregnánsan az élő folklórhagyományokra, azok alkalmoszerű felhasználásában a naiv tudományhoz nagyon hasonló mintákat követ.

Tér és idő hiányában csak érintőlegesen kerülhet be e dolgozatba a populáris tudomány és a hősköltészet problematikájának kapcsolata. Azt kívántam bizonyítani, hogy az, amit dilettantizmusnak, amatőrizmusnak, vagy éppen alternatívnak címkéznek, valójában egy természetes emberi szükséglet kielégítését szolgálja. Ezt az igényt korábbi történelmi korokban a mítoszok,

⁴⁶ KISZELY, 2001. [Kiemelés tőlem – M. É.] A szó szerinti idézeteknél, illetve az elektronikus dokumentumokból való kiemeléseknél meghagytam az eredeti helyesírást, gépelést és tipográfiát.

az ezekből épülő *hősköltemények*, illetve azok rögzült változatai, az eposzok voltak hivatottak szolgálni.⁴⁷ A hősköltészetet azonban Magyarországon a számos, feltárására, feltámasztására és megalkotására tett igyekezet ellenére sem sikerült újraéleszteni (vö. KATONA, 1975; VOIGT, 1989). A kutatástörténet rengeteg érdekes adalékkal, apró részlettel és nagyobb összefüggéssel gazdagította tudásunkat a témáról, mindezt rendkívül sok adat összegyűjtésével és egyeztetésével, kiterjedt történeti és recens folklóranyag vizsgálatával, hatalmas erudícióval és lelkesedéssel tette (lásd VARGYAS, 1960, 1961; DEMÉNY, 1980, 2002). Ám így sem sikerült teljesen betömni az űrt, mert az emberi identitásnak – láttuk a szociálpszichológusok érvelését – állandó narratív támogatásra van szüksége.

A hősi eposzok a 19. században azonban nem csupán a nemzettudat építésében játszottak szerepet, hanem a *nemzetképviselőben* is, amelynek különböző nyelvi formulái alakultak ki a korszak folyamán. A nemzetképviselő költői nyelve a hőskölteményekből az eposzi korszak elmúltával, nagyjából a 19. század utolsó harmadától más műfajokba mentődött át, elsősorban az e korszakban megerősödő irodalomtörténet-írásba (DÁVIDHÁZI, 2004). Azonban ott is csak ideig-óráig maradhatott, királyságának a szocialista államberendezkedés, s a marxista irodalomtörténet-írás egyeduralkodóvá válása vetett véget. Tehát innen is menekülnie kellett, miközben igény lett volna arra, hogy valaki vagy valakik olyan beszédmódban fogalmazzanak a tudományos szövegekben is, amely segítségével az átlagember is magáénak érzi azokat. A tudomány azonban a 19. század vége óta már nem kíván és tud e demokratikusság látszatával élni, sőt, az ilyen beszédmód kifejezetten nemkívánatos tudományos szövegekben.

Ezt a lehetőséget is maximálisan kihasználja a populáris tudomány. A dilettáns múltkutatás nagyjai ugyanis írott, de különösen szóbeli szövegeik jelentős terjedelmében arról biztosítják hallgatóságukat, hogy amit mondanak és tesznek, az az egész nemzet közös érdeke, hogy ők idejüket és energiájukat nem kímélve a közösség érdekében fáradoznak elhallgatott, eltitkolt múltunk felélesztésén. Továbbá, hogy az őstörténet, illetve annak általuk művelt változata a jövő záloga, a nemzet boldogulásának letéteményese. E ponton is a 19. század gondolkodásmódja érhető itt tetten.

A dilettáns nyelvhasználat, őstörténet, a populáris tudomány témájának néprajzi-folklorisztikai analízisében ezúttal csak a problémák vázolásáig, szalagcímek kialakításáig, alaptézisek lefektetéséig juthattunk el. Vizsgálódásomat korántsem tekintem lezártnak, sőt, úgy gondolom, hogy minden egyes bekezdéséből újabb tanulmányt lehetne és kellene is írni. Cikkemet figyelemfelkeltésnek és ötletadásnak, valamint alapvető elvek rögzítésének szántam. Egyúttal egy újszerű folklorisztika-szemlélet számára próbáltam példával szolgálni. Azt igyekeztem egy jelenségen demonstrálni, hogy egy 21. századi folklorista számára a téma valóban az utcán hever, hogy semmi

⁴⁷ A téma legfrissebb folklorisztikai összefoglalását lásd a lexikon-szócikkekben: MIKOS, 2013b, 2012c, 2013d.

okunk nincs azt gondolni, hogy korunkban nincs helye a sokak számára kissé avított hitt népköltészet és szájhagyomány fogalmaknak. Továbbá hogy a folklorisztika jogosult és köteles is társadalmi szerepvállalásra, elsősorban a kortárs kultúra jelenségeinek szemléjével, értelmezésével.

IRODALOM

A)

ABLONCZY Bálint

2009a Pogánylázadás. *Heti Válasz*, VIII, augusztus. 27. <http://hetivalasz.hu/itthon/poganylazadas-24053/> – utolsó letöltés: 2013. 06. 28.

2009b A taltosok már a spájzban vannak. *Heti Válasz*, VIII, október 27. <http://hetivalasz.hu/itthon/a-taltosok-mar-a-spajzban-vannak-24626/> – utolsó letöltés: 2013. 06. 28.

BAKRÓ-NAGY Marianne

2003 Az írástudók felelőssége. *Nyelvtudományi Közlemények*, C, 46–63.

BÁLINT Csanád

2004 *A nagyszemtmiklósi kincs*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

2005 Lektorjelentés. Szabó István Mihály „Magyar őstörténettudomány: kritikai ambíciók szaktudományi alapismeretek nélkül. Válasz Simon Zsoltnak is” című kéziratáról. *Magyar Tudomány*, CLVI, 12, 1604–1608.

BERECZKI Gábor

2010 Tévtanok, rögeszmék a magyar őstörténet kutatásában. In: HONTI László (főszerk.): *A nyelvrokonságról. Az török, sumer és egyéb áfium ellen való orvosság*. 32–44. Budapest, Tinta Könyvkiadó.

BÉKÉS István

1966 *Magyar ponyva Pitaval*. Budapest, Minerva Könyvkiadó.

BÉKÉS Vera

1997 *A hiányzó paradigma*. Debrecen, Latin Betűk.

BROGYANYI Béla

2010 A magyar alternatív nyelv kutatás és ideológiai háttere. In: HONTI László (főszerk.): *A nyelvrokonságról. Az török, sumer és egyéb áfium ellen való orvosság*. 45–64. Budapest, Tinta Könyvkiadó.

CSEPREGI Márta (szerk.)

2001 *Finnugor kalauz*. 2. jav., bőv. kiad. Budapest, Panoráma Kiadó.

CsÚCS Sándor

2006 Viszonyunk az alternatív nyelvrokonításhoz. *Folia Uralica Debreceniensia*, XIII, 149–159.

- 2010 Gondolatok az alternatív nyelvrokonításról. In: HONTI László (főszerk.): *A nyelvrokonságról. Az török, sumer és egyéb áfium ellen való orvosság*. 65–74. Budapest, Tinta Könyvkiadó.
- DÁVIDHÁZI Péter
2004 *Egy nemzeti tudomány születése: Toldy Ferenc és a magyar irodalomtörténet*. Budapest, Akadémiai Kiadó – Universitas Kiadó.
- DEMÉNY István Pál
1980 *Kerekes Izsák balladája*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó.
2002 *Hősi epika*. Budapest, Európai Folklór Intézet.
- DOMOKOS Mariann
2013a elektronikus folklór [szócikk] In: BERTA Péter – ISPÁN Ágota Lívia – MAGYAR Zoltán – SZEMERKÉNYI Ágnes (szerk.): *Ethno-lore. A Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézetének Évkönyve XXX*. 384–385. Budapest, MTA BTK Néprajztudományi Intézet.
2013b internet-folklór [szócikk] In: BERTA Péter – ISPÁN Ágota Lívia – MAGYAR Zoltán – SZEMERKÉNYI Ágnes (szerk.): *Ethno-lore. A Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézetének Évkönyve XXX*. 398–399. Budapest, MTA BTK Néprajztudományi Intézet.
2013c Az elektronikus folklór gyűjtéséről. In: Berta Péter – Ispán Ágota Lívia – Magyar Zoltán – Szemerkenyi Ágnes (szerk.): *Ethno-lore XXX. A Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézetének Évkönyve*. 292–320. Budapest, MTA BTK Néprajztudományi Intézet.
- DOMOKOS Péter
1998 *Szkitiától Lappóniáig*. Második jav., bőv. kiadás. Budapest, Balassi Kiadó.
- FEJES László
2008 [blogbejegyzés, 2008. november 24.] <http://renhirek.blogspot.hu/2008/11/nhny-tny-4.html> – utolsó letöltés: 2013. 05. 31.
2009 Megoldódott a Trefort-idézet rejtélye. <http://www.nyest.hu/renhirek/megoldodott-a-trefort-idezet-rejtelye> – utolsó letöltés: 2013. 05. 31.
- FODOR István
1974 Hozzászólás Balassa Iván: Mivel járulhat hozzá a néprajztudomány a honfoglaló magyarság életformájának kutatásához? című vitacikkéhez. *Ethnographia*, LXXXV, 4, 599–601.
1975 *Vereczke híres útján*. Budapest, Gondolat Könyvkiadó.
1992 *A magyarság születése*. Budapest, Adamsz Kiadó.
1995 Az ősmagyarság etnikai tudata. *Néprajzi Értesítő*, LXXVII, 23–34.
2006 Az ősmagyarság etnikai tudata és a Csodaszarvas-monda. In: MOLNÁR Ádám (szerk.): *Csodaszarvas. Őstörténet, vallás, néphagyomány II*. 9–37. Budapest, Molnár Kiadó.
2009 *Őstörténet és honfoglalás*. Budapest, Kossuth Kiadó. (Magyarország története 1.)

- 2010 Meghökkenítő „őstörténet” és művelői. In: HONTI László (főszerk.): *A nyelvrokonságról. Az török, sumer és egyéb áfium ellen való orvosság.* 83–120. Budapest, Tinta Könyvkiadó.
- 2011 Az idő mérlegén: László Gyula életműve (1910–1998). *Rubicon*, XXII, 11, 22–26.
- 2012 Őstörténeti viták és álviták. In: MOLNÁR Ádám (szerk.): *Csodaszarvas. Őstörténet, vallás, néphagyomány* IV. 125–146. Budapest, Molnár Kiadó.
- FOUCAULT, Michel
- 2000 *Elmebetegség és pszichológia. A klinikai orvoslás születése.* Fordította ROMHÁNYI TÖRÖK Gábor. Budapest, Corvina Kiadó.
- GERGELY András – HONTI László
- 1997 Marác László: Magyar fordulat. Szemle Közép-Európa felett. *Magyar Tudomány*, CIV, 2, 241–243.
- GYÁNI Gábor
- 2012 Nemzet, kollektív emlékezet és public history. *Történelmi Szemle*, LIV, 3, 357–375.
- HONTI László
- 2004 Mítoszok a magyar nyelv eredete körül. *Nyelvtudományi Közlemények*, CI, 137–151.
- 2005 Lektorai vélemény Szabó István Mihály „Magyar őstörténettudomány: kritikai ambíciók szaktudományi alapismeretek nélkül. Válasz Simon Zsoltnak is.” című írásáról. *Magyar Tudomány*, CLXVI, 12, 1609–1611.
- 2006 Anyanyelvünk őstörténete – nemzeti tudatunk. *Folia Uralica Debreceniensia*, XIII, 167–178.
- 2010 Anyanyelvünk rokonságáról. In: HONTI László (főszerk.): *A nyelvrokonságról. Az török, sumer és egyéb áfium ellen való orvosság.* 161–246. Budapest, Tinta Könyvkiadó.
- HONTI László (főszerk.)
- 2010 *A nyelvrokonságról. Az török, sumer és egyéb áfium ellen való orvosság.* Budapest, Tinta Könyvkiadó.
- ITKONEN, Ésa
- 2010 A családfa és/vagy a nyelvek közti kapcsolatok a modern összehasonlító nyelvtudományban: A finnugor nyelvek rekonstrukciójának néhány problémája. In: HONTI László (főszerk.): *A nyelvrokonságról. Az török, sumer és egyéb áfium ellen való orvosság.* 247–253. Budapest, Tinta Könyvkiadó.
- KANYÓ Ferenc
- 2009 *A Habsburgok és a magyar őstörténet.* http://toriblog.blog.hu/2009/03/17/mitoszok_nyomaban_i_a_habsburgok_es_a_magyar_ostortenet – utolsó letöltés: 2013. 05. 31.
- KATONA Imre
- 1975 Elveszett hősi eposzunk. *Létünk*, 3, 4, 74–85.

- KARA György
 2009 Ítélet egy mongol-magyar balítéletről. In: MOLNÁR Ádám (szerk.): *Csodaszarvas. Őstörténet, vallás, néphagyomány* III. 193–204. Budapest, Molnár Kiadó.
- KESZEG Vilmos
 1995 A romániai magyar folklórkutatás öt évtizede (1944–1994). *Erdélyi Múzeum*, LVII, 3–4, 99–111.
- KOMORÓCZY Géza
 1976 *Sumer és magyar?* Budapest, Magvető Könyvkiadó.
- KÓSA László
 1986 Néprajz és magyar őstörténet – tudománytörténeti töprengések. *Forrás*, XVIII, 2, 71–77.
 1997 Az őstörténet és a honfoglalás képének változása a néprajzi kutatásban. *Magyar Nyelv*, XCIII, 2, 135–144.
- KOVÁCS László – PALÁDI-KOVÁCS Attila (szerk.)
 1997 *Honfoglalás és néprajz*. Budapest, Balassi Kiadó. (Honfoglalásról sok szemmel)
- KRISTÓ Gyula
 1980 *Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig*. Budapest, Magvető Könyvkiadó.
 1994 *A történeti irodalom Magyarországon a kezdetektől 1241-ig*. Budapest, Argumentum Kiadó.
 1995 *A magyar állam megszületése*. Szeged, Szegedi Középkorász Műhely.
 1996a *Honfoglalás és társadalom*. Budapest, MTA Történettudományi Intézet.
 1996b *Magyar honfoglalás – honfoglaló magyarok*. Budapest, Kossuth Kiadó.
 1998 *A magyar nemzet megszületése*. Budapest, Kossuth Kiadó.
- KRISTÓ Gyula (főszerk.)
 1994 *Korai magyar történeti lexikon. 9–14. század*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- LANDGRAF Ildikó
 2011 Nemzeti önképteremtés – mondafeldolgozások az iskolai olvasókönyvekben. In: DIÓSZEGI László – JUHÁSZ Katalin (szerk.): *Hagyomány – örökség – közkultúra. A magyar népművészet helye és jövője a Kárpát-medencében*. 245–258. Budapest, Teleki László Alapítvány.
- LÁSZLÓ János
 2003 Történelem, elbeszélés, identitás. *Magyar Tudomány*, CVIII, 1, 48–57.
 2012 *Történelemtörténetek. Bevezetés a narratív szociálpszichológiába*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

- LÉVI-STRAUSS, Claude
 2001 A mítoszok struktúrája. In: LÉVI-STRAUSS, Claude: *Strukturális antropológia* I. 164–183. Fordította SALY Noémi. Budapest, Osiris Kiadó.
- LÜKŐ Gábor
 1942 *A magyar lélek formái*. Budapest, Sylvester Rt.
- MIKOS Éva
 2010a A folklór fogalma(i) avagy a kifejezés nehézsége. In: SZEMERKÉNYI Ágnes (szerk.): *Folklór és nyelv*. 59–68. Budapest, Akadémiai Kiadó. (Folklór a magyar művelődéstörténetben)
 2010b *Árpád pajzsa. A magyar honfoglalás-hagyomány megszerkesztése és népszerűsítése a XVIII–XIX. században*. Budapest, L'Harmattan Kiadó.
 2013a *Lükő Gábor* [szócikk] In: SZEMERKÉNYI Ágnes (főszerk.): *Magyar Népköltészeti Lexikon*. Budapest. [szerkesztés alatt]
 2013b *hősköltészet* [szócikk] In: BERTA Péter – ISPÁN Ágota Livia – MAGYAR Zoltán – SZEMERKÉNYI Ágnes (szerk.): *Ethno-lore. A Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézetének Évkönyve XXX*. 395–396. Budapest, MTA BTK Néprajztudományi Intézet.
 2013c *eposz* [szócikk] In: SZEMERKÉNYI Ágnes (főszerk.): *Magyar Népköltészeti Lexikon*. Budapest. [szerkesztés alatt]
 2013d *honfoglalási mondák* [szócikk] In: BERTA Péter – ISPÁN Ágota Livia – MAGYAR Zoltán – SZEMERKÉNYI Ágnes (szerk.): *Ethno-lore. A Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézetének Évkönyve XXX*. 393–395. Budapest, MTA BTK Néprajztudományi Intézet.
- NIEDERMÜLLER Péter
 1994 Paradigmák és esélyek. A néprajzkutatás helyzete és lehetőségei Kelet- és Közép-Európában. *Replika*, XIII–XIV, 89–130.
- NAGY Zoltán
 1996 Egy magyar őstörténet-elmélet kérdései. *Café Babel*, 19, „Ős”, 135–141.
- PIPES, Daniel
 2007 *Összeesküvések. A paranoia évezredes története*. Budapest, Agave Kiadó.
- RÉDEI Károly
 1998 *Őstörténetünk kérdései. A nyelvészeti dilettantizmus kritikája*. Budapest, Balassi Kiadó.
- RÉGER Zita – KOVALCSIK Katalin
 1995 A tudomány mint naiv művészet. *Kritika*, XXIV, 2, 31–34.
- ROMSICS Ignác
 2012 Finnország fölemelkedése. *História*, XXXVI, I, 2. („Európában” melléklet)

- RÓNA-TAS András
 1988 Pudding és csirkepaprikás (azaz ismeretelmélet és őstörténet). *Élet és Irodalom*, XXXII, (április 29.) 9.
 1996 *A honfoglaló magyar nép. Bevezetés a korai magyar történelem ismeretébe*. Budapest, Balassi Kiadó.
 2003 Az őstörténet-kutatás vitás kérdéseiről. *História*, XXV, 10, 30–31.
 2007a *Kis magyar őstörténet. A magyarok korai története az államalapítás koráig*. Budapest, Balassi Kiadó.
 2007b Tudtak-e írni a magyarok a honfoglalás előtt. Írásbeliség Euráziában a 7–9. században. *História*, XXIX, 8, 22–24.
- SIMON Zsolt
 2005 Iam proximus ardet Ucalegon. SZABÓ István Mihály: A magyar nép eredete. Az uráli népek eurázsiai-amerikai őstörténete. *Magyar Tudomány*, CLVI, 9, 1152–1157.
- SÁNDOR Klára
 2011 *Nyelvrokonság és hunhagyomány: rénszarvas vagy csodaszarvas*. Budapest, Typotex. [Elektronikus kiadás]
- SCHENDA, Rudolf
 1976 *Lesestoffe der kleinen Leute*. München, Fink Verlag.
 1977 *Volk ohne Buch. Studien zur Sozialgeschichte der populären Lesestoffe*. Frankfurt am Main, Vittorio Klostermann.
- SZEMERKÉNYI Ágnes (főszerk.)
 2013 *Magyar Népköltészeti Lexikon*. Budapest. [szerkesztés alatt]
- SZILÁGYI János György
 2005 Tudomány és/vagy „tudomány”. *Élet és Irodalom*, XLIX, (szeptember 16.) 11.
- TAKÁCS Judit
 2006 A finnugor rokonság visszhangja a magyar sajtóban. *Folia Uralica Debreceniensia*, XIII, 177–186.
- VÁSÁRY István
 2008 *Magyar őshazák és magyar őstörténészek*. Budapest, Balassi Kiadó. (Magyar őstörténeti könyvtár 24.)
- VARGYAS Lajos
 1960 Kutatások a népballada középkori történetében II. A honfoglaláskori hősi epika továbbélése balladánkban. *Ethnographia*, LXXI, 4, 479–523.
 1961 Szibériai hősenek-elemek a magyar népmeséinkben. *Néprajzi Közlemények*, VI, 1, 3–15.
- VOIGT Vilmos
 1989 A magyar verses epika. *A Nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve*, XXIV–XXVI, 87–110.
- ZSIRAI Miklós
 1943 Őstörténeti „csodabogarak”. In: LIGETI Lajos (szerk.): *A magyarság őstörténete*. Budapest, Magyarságtudományi Intézet – Franklin Társulat – Akadémiai Kiadó. 11–26.

adás] www.youtube.com/watch?v=g3cRcq7Qag4 – utolsó letöltés: 2013. 10. 16.

PAP Gábor

- I. *Nyelvében él a nemzet. Anyanyelv és mondai történelem.* 2/1. [Előadás] <http://www.youtube.com/watch?v=YgcpdkqIsuQ> – utolsó letöltés: 2013. 05. 24.
- II. *Magyar tudomány* 1. [Előadás] <http://www.youtube.com/watch?v=gbMh5LXF09I> – utolsó letöltés: 2013. 05. 24.

SZÁNTAI Lajos

- 2009 Vasárnapi újság – rádióinterjú. MR1 Kossuth Rádió. Augusztus 28.
- I. *Attila király hármas koporsója.* [Előadás] http://napszepe.network.hu/video/lehet_hogy_van_benne_valami/1_szantai_lajos__attila_kiraly_harmas_koporsoja – utolsó letöltés: 2013. 03. 13.
 - II. *Gesta Hungarorum I–II.* [Előadás] <http://www.youtube.com/watch?v=IdXe7LhEGSE> – utolsó letöltés: 2013. 03. 13. <http://www.youtube.com/watch?v=CIXsac1UNMk> – utolsó letöltés: 2013. március 13.
 - III. *A táltos.* [Előadás] <http://www.youtube.com/watch?v=x41nG6PjwUQ> – utolsó letöltés: 2013. 06. 9.
 - IV. *Mágusok, keresztények, pogányok.* [Előadás] <http://www.youtube.com/watch?v=E0k5rdbWoPw> – utolsó letöltés: 2013. 04. 03.
 - V. *Őstörténet, ősvallás, ősműveltség.* [Előadás] www.nimrod-nepe.eoldal.hu/cikkek/szantai-lajos-eloadasok. – utolsó letöltés: 2013. 03. 01.

VARGA Csaba

- 2003 *A kőkor élő nyelve.* Budapest, Fríg Kiadó.
2005 *A magyar szókincs titka.* Budapest, Fríg Kiadó.
2011a *Szavaink a múltból.* Budapest, Fríg Kiadó.
2011b *A finnugrista áfium ellen való orvosság.* Budapest, Fríg Kiadó.

VARGA Géza

- 2001 *A székelység eredete. A honfoglalók könyvtárai. Székely rovásjelek hun tárgyakon és más tanulmányok.* H. n. Írástörténeti Kutatóintézet.
2006 *A finnugor elmélet alkonya.* H. n. Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó.
2010 *Így írtok ti magyar őstörténetet.* Budapest, Írástörténeti Kutatóintézet Alapítvány – Nap Fiai Alapítvány – Szerző.

ÉVA MIKOS

THE MISSING HEROIC EPIC – A NON-PROFESSIONAL VIEW OF
HISTORY

A FOLKLORISTIC CASE STUDY ABOUT SCIENTIFIC DILETTANTISM

Alternative history is getting more emphatic in public discourse in the past decades in Hungary. The members of this movement create and disseminate special statements about the linguistic kinship and early history of Hungarians, on the origin of the Hungarian folk, and these statements are usually not supported by scientific methods. The author of the article uses the term popular science to describe the transmission of such alternative opinions on internet and in popular media. In academic discourse a lot of case studies have been published about this phenomenon. The author in her article investigates popular science and the related academic discourse. In her view the major problem is that in academic discourse representatives of popular science are treated as partners. Meanwhile the critical essays written by the representatives of humanities and published in academic periodicals cannot influence their target public, i.e. people who are interested in popular sciences. Finally, this sort of dialogue becomes a battle for virtual dominance of the territory of scientific truth. The author of the study tries to prove that popular science, strictly speaking, cannot be regarded as science, but, rather, as a particular kind of folklore. The author enlists the peculiar features of the argumentation of the representatives of popular science. In the last part of the study those elements of the rhetoric of popular science are presented that are similar to those of folklore, different genres of internet folklore, popular poetry and science fiction.